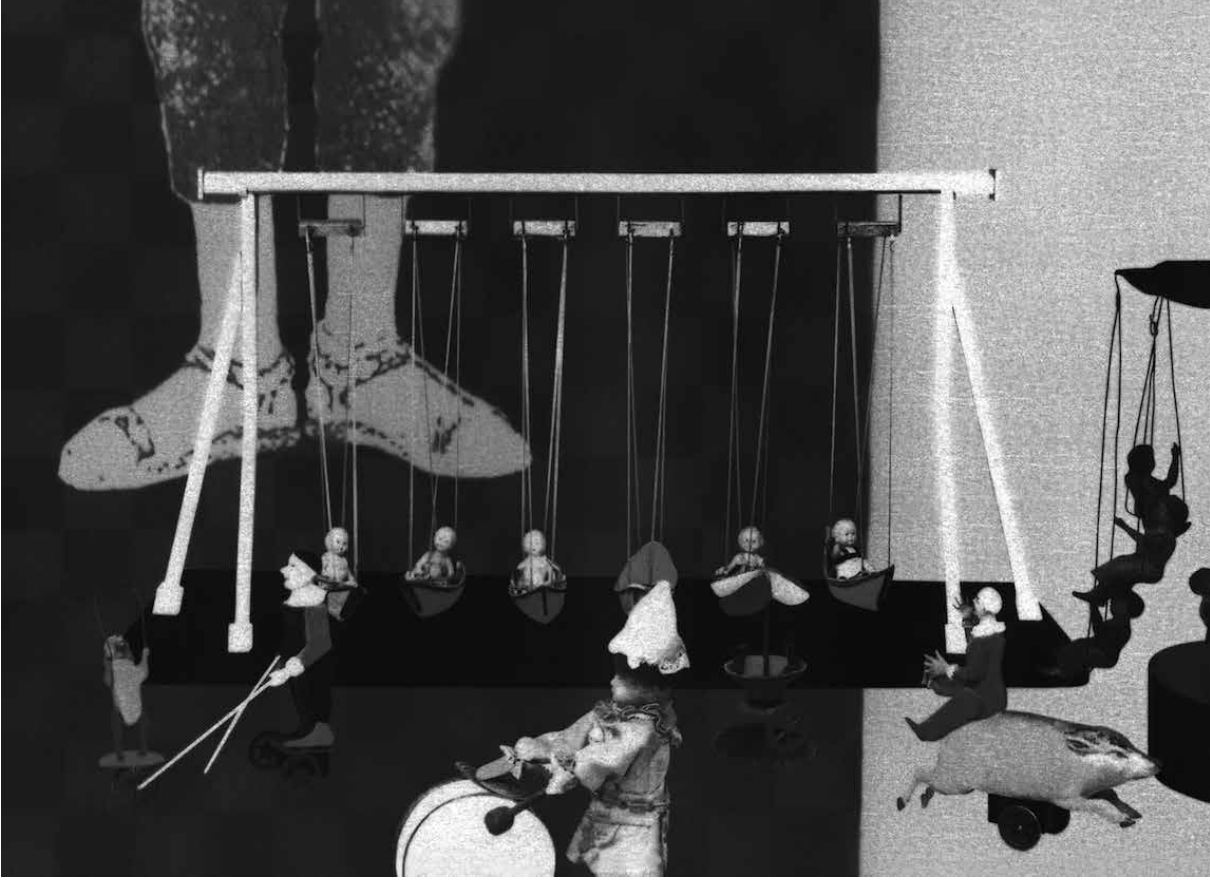

LAPIS JÓZSEF

AZ IGAZI KRITIKUS

Néha megremeg, mint a nyárfa.
Szőnyeg alá söpört ítélet
a járma.

Az igazi kritikus
színes és szélesvásznú,
meglepő, mint a kóboráram,
kényelmes, mint a jászol.

Az igazi kritikus feneketlen és pofátlan.
Kapukat kinyit,
ajtókat betesz.
Az igazi kritikus kulcs,
az igazi kritikus retesz.

Az igazi kritikus dadog.
Új barátokat nem szerez,
régieket hamar ad acta tesz.
Pálcikára lő, mellé.
Valaha beszélt nyelveket.

Az igazi kritikus
rajong, dühöng és szívet tép.
Eszköze
remény és szent akarat.
Hite
történelem és tapasztalat.
Az igazság kedvéért
a szerzőn is átlép.

Az igazi kritikus kopaszodik,
ráncosodik, fakul.
Lába visszeres, szeme karikás, mint a koszorú.
Néha elszív egy Gauloises-t.
Az igazi kritikus szomorú.

Az igazi kritikus délceg, daliás.
Vádlija duzzadt.
Kisportolt, kipihent.
A vizet szűrve, a kávét cukor nélkül issza.
Olykor könnyedén végigsétál a Váci utcán.
Az igazi kritikus szemérmetlenül vidám.

Az igazi kritikus elkötelezett.
Mint a beton.
Szolgál és véd,
környezetet, szegényt.
Szinte sohasem ironizál.

Az igazi kritikus elhull és eliramlik.
Tiszta, lágy szavára
a gyarlóság elhanyatlik.
Véleménye még sírnak is kemény.

Az igazi kritikus nyugatra hajózik,
fehérbort iszik,
és a partikról
szép csöndben eltűnik.
Meghallja az idők szavát.
Emészti kudarcait,
vigyázza a romokat,
számlálgatja felhalmozott vagyonát,
a halált.

LACKFI JÁNOS

A HÓMUNKÁSNAK JÓ

Kritikusnak lenni volna jó,
– mérgelődik az alanyi szerző –,
az ám a nagy móka, tét nélkül, tízezer év
irodalmának biztos fedezékéből
lefikázni lazán bármit,
ami kortárs, amit még élő,
esendő ember alkotott
vérverejtékkel, saját idegrendszerét
sanyargatva, miután
leadta az adóbevallását,
kiengesztelte anyósát,
aláírta Pistike intőjét,
vett banánt és szalámit,
végighallgatta a nyomasztó híreket.
És akkor iszonyú energiával,
szintetizálva a világegyetem
valamennyi jelenségét,
melyek pillanatok alatt átcikáznak
szinte betegesen érzékeny agyán,

megszül egy szöveget,
talán a túl korán érkező tavaszról,
talán a szomszéd flexelési szokásairól,
talán a béke törékenységéről,
talán férfi és nő természetéről.
És a darab lüktető húst
kitépi magából, felcímkézi,
és nosza, be a pultba,
sutty, a szerkesztőségnek,
mars, a kiadónak,
hopp, az internetre,
hadd legyen közkincs,
gyűljenek a hűséges olvasók,
az ítészek, mint a varjak.
Bezzeg a kritikus testét
golyóálló mellényként oltalmazza
jól bejáratott nevek
biztos marketingértéke,
feltépőzárazza magára
Shakespeare-t, Platónt vagy Proustot,
az épp most olvasott könyvbe
behajít pár hangzatos idézetet,
mint kézigránátot,
az olvasáshorizontról, bumm,
a nyelvi autonómiakísérletekről, bumm,
a narrativitás eredendő kockázatáról, bumm,
azzal becsapja gyorsan a borítót,
nehogy neki is baja essék,
óvatosan nyitja csak ki,
és perverz élvezettel szemléli
a szétszaggatott bekezdéseket,
verstesteket.
Bizonyára ízléstelen dolog
mostanában ilyen militáris nyelvezettel
beszélni irodalomról,
beszélni bármiről,
miközben minden a háborúról szól,
de hát békében is
minden a háborúról szól,
annak lelkekben továbböröklődő
lenyomatáról, és háború biza minden,
férfi a nő ellen, főnök a beosztott ellen,
gyerek a szülő ellen, szülő a tanár ellen,
tanár a gyerek ellen, tanár a politikus ellen,
politikus a politikus ellen,
mindenki a politikus ellen,

a politikus mindenki ellen.
Hogyan is beszélhetnénk
eltartott kisujjal a háborúról,
mikor a focibírót lelövik
a szent kikapcsolódás
igazsága jegyében,
mikor a brutális élettárs
kidobja párját a tizedikről,
mikor mi, fejlettebb országok,
nem lőjük agyon ugyan a fejletleneket,
sőt, rettentően tiszteljük
őket szavakkal,
ám a kaját mégis elesszük előlük,
meg a kis Netflix-előfizetésünket is akarjuk,
meg a fekete péntekünket,
meg az ingyenes házhozszállítást,
és nagyon sajnáljuk,
de nem tehetünk róla,
ha ebbe ők belehalnak
élelem híján, vakcina híján,
mely utóbbit mi vagy felvesszük,
vagy sem, attól függően,
hiszünk-e benne.
Ilyen az élet, igazságtalan.
Ezt dobta a gép.
Szóval harc van,
erre jöttem rá már
ifjonti, tudathasadt
irodalmárként, aki költött és prózaírt,
s mellette kritikuskodott.
Csakhogy bárkit elemez ki kegyetlenül
éles tekintettel az ember,
boncolva hibákat, nem hallgatva
a könyörület szavára,
fegyvere önmaga ellen fordul.
Hiszen ha nemzedéktársát húzza le,
csupa-csupa szakmai érvvel,
az nyilvánvalóan féltékenység,
vagy mert az illetőt jobban jegyzik,
vagy hogy ne is jegyezzék jobban
az irodalmi tőzsdén.
Ha valaki nagy öreget agyabugyál el
egzakt tudományos alapon,
akkor játssza a fenegyereket,
és úgy akar hírnevet szerezni,
hogy beleköt az élő klasszikusokba,

akiknek kisujjáig sem ér föl.
Nem kevésbé méltatlan és aljas
dolog részéről kezdőket kipécézni,
mintha már a kezdet kezdetén
szolidaritás helyett
földbe tiporni akarná
a kicsit, gyengét, védtelent.
Nincs jó megoldás, az éles hang
csak efféle nyegleséget jelent
ezen a tájon, s ha a kritikarovatokat
böngésszük, elcsodálkozunk,
hogy érdekes módon az összes
elbírált alkotó zseni.
Legcukibbak az elvi alapon
író kritikusok, akik felvázolják,
manapság hogyan szabad és lehet
újszerűen, forradalmian, érvényesen
alkotni, s mikor megrostálják
a kortársakat, hát hoppá-hoppá,
hát nem az jön ki a végén,
hogy a legnagyobb zsenik
pont az ő ivócimboráik,
luksógoraik, Tyukodi pajtásaik?
Micsoda elképesztő véletlen!
Úgyhogy mivel az életem arra is rövid,
hogy mindazt, mi jó, kritikusként
górcső alá vegyem, úgy döntöttem,
nem hadonászok szamurájkarddal,
arról írok, amit szeretek, ami igazán jó,
s hallgatok arról, ami nem tetszik.
Persze akkor már túl voltam
a „gyors és gyilkos" internetes rovat
csihi-puhi meccsein, ahol az (igaz, önkéntes)
véradóknak megmutattuk,
milyen pökhendi-magabiztosan
alkotunk ítéletet random szövegekről.
Ma meg már kritikát sem igen írok,
döntenem kellett, szét ne szakadjak,
néha egy-egy kötetbemutató,
kiállításmegnyitó, pici luxus,
mert amúgy saját műveim létrehozása izgat,
meg a párbeszéd a közönséggel,
meg hogy friss fejeket írni tanítok,
s közben élvezem a kincset,
mit lelkes olvasóra, rám bíztok,
gondos gyümölcsösgazdák, kollégák!

VÁMOS MIKLÓS

A KRITIKUSOK ÁJULÁSA

A kritikusok igazából kicsodák? – kérdezte a fülem hallatára egy filmrendező Mándy Ivántól. Mire ő, a briliáns novellista (egyben atyai barátom), azt felelte: Azt nem tudom pontosan, de azért… illik köszönni nekik.

Kisejlik e párbeszédből, a folytatásából pedig expressis verbis megtudhattam, hogy a filmrendező utolsó munkája nem aratott osztatlan sikert a hivatalos és hivatásos bírálóknál. Említett nézetcsere az akkor úgynevezett Különlegességi cukrászda járdára kitett asztalánál zajlott, szemközt a Szépművészeti Főiskolával (ma már egyetem), az Andrássy (akkor Népköztársaság) út és a ma is Izabella utca sarkán. Nem tegnap. 1970-ben, egy derűs őszi délelőttön. Iván napi rendszerességgel jelent meg ott vagy rossz idő esetén a benti részben. Nagyjából egy óra hosszáig maradt. Örült, ha valaki fölbukkant, hogy szót váltson vele. Ha nem, a presszóslányokkal igyekezett csevegni, nem sok sikerrel. Idővel összeveszett velük, s áttette székhelyét a Művészbe, mely tudtommal ma is üzemel, átlósan szemben az Operaházzal.

Nagyjából ilyen az írók, színészek, művészek viszonya a kritikusokkal. Elmondják őket mindennek. Kezdve az általános közhellyel, hogy az elfuserált írókból és művészekből lesznek az ítészek, akik eleve haragszanak mindenkire, akinek sikerült. Föl-fölvetődik, hogy a kritikus az a személy, aki már nem szeret olvasni, színházba és moziba járni. Mert sokkal többet kénytelen ezt tenni, mint amennyi jólesik, különben képtelen megélni, gyatra a fizetsége. Ebben is lehet némi igazság. Amiként abban is, hogy az író viszont az, aki nem szeret írni. Kivételként erősítem a szabályt, én szeretek. Lehet viszont, hogy nem is vagyok író. Ki tudja? Majd talán az utókor.

Kritikus biztosan nem vagyok. Pedig hosszú életem során viszonylag rendszeresen írtam könyvekről. Ifjúkoromban sokáig az *Élet és Irodalom*ba. Néha napilapokba. Az utóbbi években például a *Fidelio* nevű programmagazinba. Rovatom címe: *Választék*. Lényege, hogy recenzeálok könyveket, és az érintett – a szerző, a fordító, a szerkesztő – hozzáfűzheti a véleményét az enyémhez, egy oldalon jelennek meg. Tehát a céltábla visszalőhet, s ahhoz már nem szólok hozzá.

E duett jellegű megoldás akkor jutott eszembe, amikor a kilencvenes évek kezdetén bírálatot írtam Görgey Gábor *Varázsszőnyeg* című regényéről. Dicsértem. De bekezdéseim legvégén oda jutottam, hogy azért ez nem súlyos mű, akár ott is lehet hagyni a vonaton. Görgeyt valamennyire ismertem. Amikor legközelebb találkoztunk, szóba hozta a kritikámat. Azt mondta, többször elolvasta, s arra gondolt, ennek a srácnak eléggé tetszett a könyv, ezért a záró döfést igazán megspórolhatta volna neki az a gazember. Beláttam. Csakhogy ha elkezdjük figyelembe venni, mi hogyan esik a megbíráltnak, talán ne is írjunk kritikát. Ami engem illet, inkább kollegiális véleményeket fogalmazok, több szeretettel, mint harcos szenvedéllyel.

Már az általam nagyra becsült Bálint György is értekezett erről *A kritikusok árulása* című kisesszéjében. „Mindenekelőtt: ki a kritikus? Ma, Budapesten kritikusnak nevezünk mindenkit, aki napilapokban vagy esetleg folyóiratokban aktuális színdarabokról vagy könyvekről bírálatot ír. (A zene: és képzőművészeti kritikusokról most ne essék szó.) Az így

definiált kritikus polgári foglalkozására nézve rendszerint hírlapíró, esetleg fővárosi vagy sportrovatvezető (amitől még lehetne jó és becsületes kritikus is), és szűkebb kollégájának vallja Lessinget, Sainte-Beuve-öt és Gyulai Pált (amitől még ismerhetné is ezeket az írókat)."

Fölteszem, hogy Bálint György nevének hallatán az olvasók zöme Bálint gazdára gondol, aki az ország gazdájaként vált közismertté, 2020-ban halt meg (vigasztaló adat: hosszú, tartalmas élet végén, túl a százon). Bálint György, a publicista viszont kissé feledésbe merült, emlékét a Bálint György Újságíró Akadémia őrzi, annyira, amennyire. Munkaszolgálatosként pusztult el 1943-ban, sokadik behívása után. Sokan az akkori idők legokosabb emberének tartották, kis szépséghibával. Meggyőződéses szocialista volt, 1942 elején letartóztatták, több hónapra vizsgálati fogságban tartották ezzel kapcsolatos vádakkal, amelyek olyan gyönge lábakon álltak, hogy a bírósági szakaszig el sem jutott az ügye. Jegyezzük meg, hogy akkor azért mást jelentett a szocialista világnézet. Nekünk ezúttal az a fontos adat róla, hogy bár írt szépirodalmat, elsősorban kritikusként működött. Így a témakör szakértőjének tekinthetjük.

„…[M]egbocsáthatatlanul áruló a kritikus akkor, amikor munkája közben az a szempont irányítja (vagy az is irányítja), hogy egyes véleménynyilvánításai révén erkölcsi vagy anyagi haszonhoz juthat. Áruló a kritikus, aki írás közben szem előtt tartja azokat az előnyöket, melyeket a befolyásos szerző, színigazgató vagy primadonna hálája neki szerezhet, vagy amelyektől az illetők bosszúja őt elütheti. Ezt az árulást napról-napra követi el napilapjaink számos kritikusa, aki irodalmi és művészeti problémák útvesztőibe esetleg be sem merészkedik, de bravúrosan tájékozódik a sajtó-, törzskávéház-, színháziroda-dzsungel sokat rejtő indái között. […] Talán ez a mai kritikus legnagyobb bűne. (Mert az, hogy esetleg nem is ért az irodalomhoz, hiányzik a mélyebb kultúrája és világirodalmi perspektívája – nem az ő bűne, hanem kiadójáé, aki megtette kritikusnak. Napilapkiadóink jórészének kulturális nemtörődömségére jellemző, hogy gyakran tisztán személyi vagy adminisztratív szempontok szerint választják meg a kritikusokat. A rendőri rovat élére nem állítanak olyan újságírót, aki nem ért a rendőri riportázshoz, a kritika feladatára azonban sok esetben félművelt dilettánsokat is alkalmasnak tartanak)."

Szigorú mondatok a múltból, a huszadik század közepéről. Tűnődhetünk, milyen mértékben állhat ez a mostani kritikusokra, itthon és világszerte. Hagyom, ki-ki döntsön erről nélkülem.

Én sokkal földhözragadtabb lélek vagyok Bálint Györgynél, s kevésbé elméleti. Mindenekelőtt bátran kijelentem, hogy azokat a kritikusokat tartom sokra, akiknek tetszenek a könyveim. Sajnálom. Akiknek nem, azokról kijelentem, hogy nem értenek hozzá(m). Kész. Vessenek meg, de ez az igazság. Néha odáig megyek, hogy erősen összpontosítva kérem az Úrtól (anyagelvűeknek: a Sorstól): ez a kritikus most rögtön ájuljon el. Lehetőleg a szerkesztőségben. Nem kell, hogy beüsse a fejét, és semmiképp se gyógyuljon nyolc napon túl. Csak úgy terüljön ki, és soha ne felejtse el, hogy nem tanácsos belém kötni. Belátom, nem szép ez tőlem. Ki kéne alakítanom a bibliai megoldást: aki megdob szavai kövével, dobjam vissza az enyémek kenyerével. Ezen még dolgoznom kell.

Bonyolultabb a helyzet, amikor adott műítész nem az én dolgaimról alkot véleményt, hanem mondjuk egy kolléga produktumát elemzi. Ilyenkor is számít (kicsit), hogy a szóban forgó szö-

veget én szerettem-e. Ha igen, életbe lép a fönti szabály, amelyik kritikus dicséri, azt becsülöm, amelyik szidja, az ne kerüljön a szemem elé.

Most azért vérkomolyra fordítom a szót, noha – alkatomnál fogva – ez nehezebben megy. Fájlalom, hogy mind a hosszabb elemzés, mind a rövidebb bírálat fokozatosan eltünedezik a hazai kulturális életből. Kezdjük ott, hogy több fontos irodalmi lap megszűnt, anyagi okból. Kevesebb heti- és napilap maradt, s azok sem tartják fontosnak e műfajt, ami pedig a sajtóbeli irodalmi és művészeti színtér könnyűlovassága. Már csupán recenziók jelennek meg itt-ott. Ettől mindannyian szegényedünk.

Ráadásul a politika rátenyerelt a sajtóra, s a kritikusok ehhez köthető árulásaitól Bálint Györgynek bizonyára tátva maradna a szája, ha ott, ahol most van, érdeklődne még iránt unk. Képtelenség, hogy a nyomtatott és az internetes sajtó bírálatai magas százalékban ahhoz igazodnak, hogy az ezeket tulajdonoló cégek a kormányhoz mennyire közeliek. Ahogyan én látom, kevés maradt, amelyik nem, egyszerűen azért, mert a kormány dönt minden komoly pénzcsapról, s újabban centralizálja is azokat. Többnyire előre megmondhatjuk, hogy melyik szerző és művész kap hozsannát, függetlenül az aktuális teljesítményétől, és kiket gyaláznak rendszeresen, szintén függetlenül attól, hogy éppen milyen színvonalú a munkájuk. Ez a kritikusok – és a sajtó – megbocsáthatatlan árulása. Ám ha arra gondolunk, hogy ha gerincesek volnának, elveszthetnék állásukat vagy megélhetésüket, mindjárt szelídebb húrokat pengetünk. Igen. Nem mindenki walesi bárd. Az egyedülállóknak könnyebb. De majdnem mindenki házas, szülő, családfő, esetleg felnőtt gyerek idős fölmenőkkel s más eltartandó embertársakkal körülvéve.

Mielőtt ez a háborús helyzet kialakult volna a hazai kultúrában, én úgy gondoltam, kétféle kritikát érdemes írni és persze olvasni.

1. Szakértő bírálat. Ebben egy hozzáértő, a területen jártas és valamennyire képzett szakember avatja be az olvasókat abba, hogy miként tehetik magukévá a vizsgált könyvet (előadást, képet, filmet, szobrot stb.). Nem az a lényeg, hogy az hányast kap, noha az is része lehet az elemzésnek, hanem az, hogy MILYEN. Milyenféle. Fajta. Jellegű. Hová sorolható. Dosztojevszkij vagy inkább Tolsztoj imádóinak ajánlható. Melyek a rejtett szépségek, igazságok, összefüggések, amiket megkaphatunk, ha ihletetten közelítünk a vizsgált alkotáshoz.

2. Műélvező bírálat. A kritikus úgy tekinti, hogy ő csak egy olvasó (néző, moziba járó) a sok közül. Erre utaló kijelentéseket gyakran és többen írnak le. Így tehát egyszerűen elmeséli, miként hatott rá a regény, a dráma, a szobor. Ez az alapállás számomra elfogadható. Ám akkor én azt szeretném, ha mindennap, minden héten, minden hónapban egy másik olvasó (műélvező) kapna lehetőséget, hogy leírja, milyen élmény volt a befogadás. Ez azért demokratikus megoldás volna, ugye?

Bálint György szerint: „Így történik azután, hogy X. úr giccses bárgyúsága megkapja a signum laudist, egyszerűen azért, mert Y. úr a múlt hónapban még ennél is rosszabbat írt, és mert »a mai viszonyok között nem lehet olyan mértékkel mérni, mint stb«. Az irodalmi és színpadi termékek nívója tehát egyre alacsonyabb lesz, a kritikák pedig egyre elnézőbbek és dicsérőbbek. A kritikák után ítélve: remekművek tömege születik állandóan a magyar irodalmi műhelyekben. A dicséret-infláció egyre szélesebben hömpölyög, úgyhogy ha egyszer kivételesen mégiscsak szigorúbb bírálatot kap valamely író – rögtön személyes invektivának veszi."

Azért az esetek többségében a lehúzott alkotó nem is veheti másnak. Mert… ilyen az ember. Súlyos sérelmet él át a céltábla, ha a közepébe fúródik a mérgezett nyílvessző. Kevesen vagyunk akkora erkölcsi nagyságok, hogy belássuk, talált, süllyed.

Esetleg mi is elájulhatunk, a szó képletes vagy igazi értelmében.

MILBACHER RÓBERT

A KRITIKUSI TEKINTÉLYRŐL

A 19. század első harmadában, az intézményes kritika kialakulásának időszakában a legalapvetőbb vita a kritikusi felhatalmazással volt kapcsolatos. Értelemszerűen az addig magától értetődő, klasszicista normatív ízlés a romantika forradalmának következtében elvesztette a primátusát, és minthogy az abszolút szép ideája háttérbe szorult, vele együtt az azt érvényesítő kritikusi praxis is veszített legitimitásából. A korban sorra létrehozott kritikai fórumok (a legkülönfélébb lapoktól az akadémián át a Kisfaludy Társaságig) éppen ennek a legitimitásnak a hiányát próbálták pótolni, mert nagyon is jól tudták, a klasszicista normarendszer legföljebb is a formai, műfaji szabályok betartatására korlátozható, ám a mű értékének megítéléséhez már nem alkalmas alap.

Jellemző módon a névtelenséggel, az álnévhasználattal vagy a név fölvállalásával kapcsolatos viták hátterében is ez a legitimációs deficit, vagyis a „ki adta néked a hatalmat" kérdése állt. Sokan azt vallották, hogy az álnév a személysértés elkerülését szolgálja, mások szerint éppenséggel gyávaság álnév mögé bújva ítélkezni, hiszen onnan felelőtlenül lehet bármit kiabálni a számonkérés veszélye nélkül. Míg sokan úgy vélekedtek, hogy a név fölvállalása a saját értékrendszer érvényesítésének és az ítéletért felvállalt felelősségnek a gesztusa, addig megint mások azt vallották, hogy a név az értékelés szubjektivitásának beismerését, ezzel a kritikai kijelentések viszonylagosságát vagy egyenesen gyengeségét jelöli. A kérdés ekkor úgy fogalmazódott meg, hogy milyen alapon is kérheti számon a műtől bárki is saját ízlését, sokan ezért éppen a névtelenséggel gondolták ezt a csapdát elkerülni, mondván, hogy a kritika megjelenésének fóruma maga szavatol a kritika értékítéletének objektivitásáért. Éppen erre tartották alkalmasnak az akadémiát vagy a Kisfaludy Társaságot, amely a kollektív legitimitás talaján álló értékrendszert közvetíthetett, de így működött az 1840-es években például Erdélyi János *Magyar Szépirodalmi Szemlé*je is, amelyben tudatosan névtelenül közöltek bírálatokat, így nem a cikk írójának, hanem a mögötte álló szerkesztőség kollektív ítéletének tüntették föl a gyakran elég kemény értékeléseket.

Mindezen bizonytalanságot betetőzve pedig az 1840-es évek közepén berobbant a magyar irodalomba egy akkor még ismeretlen és meglehetősen pökhendi fiatalember, aki kifejtette, hogy ha nem volna a tejfölös torma a világon, akkor semmit nem utálna jobban a kritikusoknál.

Petőfi 1844-es *A természet vadvirága* című programadó szövege a kritikai studírozás helyébe az organikusságot helyezte, a kultúra helyébe a természetet állította mint abszolút referenciát, így a kritikusok ítéletének helyébe a közelebbről persze definiálhatatlan természet(esség) érvényesülésének mércéjét állította. Petőfi nyilván a romantikus zseniesztétikák egyfajta legitimáló erejét tudhatta programja mögött, miszerint a zsenin mint teremtő géniuszon semmiféle norma nem kérhető számon, lévén maga a normateremtő forrás. Vagyis a zseni alkotása valóban csak a termé-

szethez mérhető, hiszen magának a természetnek a szubsztrátuma, és a természeten sem kérhető számon a szépség vagy hasznosság, lévén a természet is fölötte áll ezeknek a nagyon is emberi léptékkel mérhető kategóriáknak és normáknak.

Valószínűleg Petőfinek a sokaság értékítéletére hivatkozó felfogása – vagyis a szép az, ami a többségnek tetszik – hasonló gondolatmeneten alapul, mint a természetre való hivatkozás tétele, miszerint a sokaság, az istenadta nép kollektív bölcsességet közvetít, így nem tévedhet. Az ízlés demokratizálása persze a maga korában forradalminak számító gesztus volt, ugyanakkor nagyban hozzájárult a kritika pozícióinak gyengüléséhez. A kritikus innentől kezdve tényleg csupán finnyás, kényes orrú és gyomrú kófic lehetett, aki ráadásul erőszakkal kívánja korlátozni az alkotó szabad szárnyalását: a kritika a hatalom eszköze, amelynek feladata a demokratikus irodalmiság helyett a hierarchikusan felépülő, kasztrendszerűen működő rend konzerválása.

Azt kell mondanunk, hogy a kritika, kis túlzással mindmáig, nem volt képes új megalapozó elbeszélésre szert tenni, hogy visszanyerje erősen megtépázott nimbuszát. Vagy tényleg hatalmi igények normatív kiszolgálójává vált, vagy/és jobb esetben mesterségbeli kompetenciák számonkérésének iskolás eszközévé lett, de a klasszicista normativitásnak az elvesztése óta valójában nem talált olyan öndefiníciót, amely megnyugtató választ volna képes adni az értékelésre való felhatalmazásra és vele az ítéletének érvényességére vagy érvénytelenségére.

Persze kompromisszumos megoldásként kínálkozott az egyes nyelvjáték- vagy értelmezői közösségekként felfogott fórumok saját esztétikai ízlésvilágának legitimációs bázisa, mondjuk a *Nyugat*tól a *Holmi* kritikarovatáig. Másfelől legalább ilyen, ha nem erősebb legitimitással bír minden ideológiai megalapozottságú kritikai praxis, amely jobbról a nemzeti szempontok érvényesítését, balról pedig különféle identitáspolitikai célokat keresi és kéri számon az egyes műveken. Ezek a kritikai diskurzusok azonban óhatatlanul is érvénytelenekké válnak buborékukon kívül, hiszen saját ideológiájuk kidolgozott filozófiai és esztétikai normáira támaszkodnak, amelyek ezeken a buborékokon kívül nagyon is preskriptív dogmaként hatnak, érvényességük pedig értelemszerűen ezen dogmák igazságrendjén nem képes túllépni, lévén céljuk, hogy ólmeleg biztonságot nyújtsanak a buborékon belül levők számára. Ez azonban felszámolja a kritika par exellence ethoszát, ugyanis éppenséggel nem kritikai szempontokat kínálnak, amivel akár a befogadó, akár a szerző számára nyitottá válik az egyszer már befejezett mű, hanem befogadó vagy kizáró rítusokat, rosszabb esetben hitvitákat folytatnak, és valójában annak a legitimációs bázisnak az affirmációját végzik el, amelyből kiindulnak.

A 2000-es évek első évtizedének végén az internetes kritikai fórumok megjelenésével a kritika totális demokratizálódásának lehetősége körvonalazódott. Sokan ettől a közösségivé váló kritikától remélték annak a fent emlegetett legitimációs hiátusnak a kitöltését, amely a kritikusi hatalom megalapozhatatlanságából eredt, ugyanakkor csalódniuk kellett. A feudálisnak tekintett véleményvezérek és fórumok hegemóniája semmivé vált ugyan, pontosabban az online tér relativizáló hatásának következtében jelentéktelenné vált, de ez nem vezetett az irodalomról való beszéd sokszínűségéhez, árnyalásához, hanem csupán a fogyasztói szempontok kritikai diskurzusban való érvényesülését hozta. A gyors reagálású recenziók, könyvismertetések soha nem látott dömpingjét értelemszerűen a kiadói érdekek csatornázták be, a kiadói érdekek pedig nem az árnyalt kritikai diskurzusban, hanem az eladott példányszámok növelését célzó (legtöbbször: ingyen) reklámot kínáló üzenetek megfogalmazásában érdekelt, akár valamely botrány révén is. Már a Petőfi körüli botrányok is előbb Vahot Imre, később Emich Gusztáv kiadói érdekeit szolgálták, persze Petőfi imázsépítési projektje mellett. Vicces módon az az Emich adta ki a *Honderü* című lapot, amelyben a legkitartóbban és legdurvábban ekézték Petőfit, aki

már 1846 nyarán 500 forintért megvásárolta az addig írt műveinek kiadási jogát, majd 1847-ben ki is adta Petőfi Sándor *Összes verseit*, amelyből az eladott 3000 példány bőven visszahozta a befektetést.

Persze nincsen ezzel baj, hiszen ez a piac természetes logikája, és ez a piacról élő kiadók magától értetődő érdeke, csakhogy az irodalom mint a szellem működésének egyik autonóm területe nem e szerint a logika szerint működik, vagy kellene működnie. A kritikának pedig éppen az volna a feladata, hogy ezt a piacitól természeténél fogva idegen, immanens és autonóm működést elemezze, értékelje és érvényesítse. Szóvá tegye a szavak mögött meghúzódó logikát. Persze erre csak az alkalmas, aki valamiféle felhatalmazással bír, amivel önfarkába harapó kígyóként visszajutottunk eredeti kérdésfelvetésünkhöz, hogy ugyanis mi a forrása annak a legitimációnak, amely hatalmat ad a kritikusnak a mű (és szerzője) fölött ítéletet mondani.

Minthogy mindmáig nincs elfogadható legitimációs elbeszélés sem az értékítéletek érvényességének, sem a kritikusi megszólalás jogosultságának megalapozására, így azt kell mondani, hogy az egyetlen szempont a praktikusan elhangzó kritikai kijelentések használhatóságában, vitathatóságában van, amely pedig egyszerűen abból a praxisból következik, ami egyes kritikusi habitusokat jellemez. Olyan kritikusról beszélek, aki nyilvánvalóvá teszi elfogultságait, és azokon hajlandó és képes túllépni, ha a bírált mű arra készteti; aki megkérdőjelezhetetlen kompetenciákkal rendelkezik, amit szakmai múltja igazol; aki mindezek birtokában képes olyan szempontokat kínálni egy-egy mű befogadása során, amelyeket az olvasó vagy éppenséggel az író önmagától nem vett észre; aki átlátja a kánon alakulásának folyamatait; és ebből következően akinek az orientációjára a későbbiekben is számíthat az író, olvasó. Mindezen hevenyészve és hiányosan felsorolt jellemzők megléte szükséges, de persze nem elégséges feltétele a kritikusi legitimitás megalapozásához, hiszen egy sor nem formulázható, legfeljebb az írások stílusában megfogható személyiségjegy is szükséges a tekintély kialakulásához és széles körben való elfogadottságához.

Egyszóval az az állításom, hogy soha nem volt még akkora szükség a szakmai értelemben vett nagy tekintélyű kritikusokra, mint most, amikor az irodalmi termelés kánaáni bősége nemcsak az olvasókat, de a szerzőket is zavarba hozza, hiszen a szerző maga sem képes meghatározni saját művének helyét, funkcióját, értékét a kor bábeli zűrzavarában. Egy irodalmi szöveg megírása ugyan nem igényel sem nagyon speciális eszközöket, sem pótolhatatlan képességeket – mint pl. a zene vagy akár a képzőművészet –, így egyszerűen és könnyen elsajátítható alapkompetenciák birtokában – ld. az íróakadémiák üdvözlendő gyarapodását – már bárki képes irodalmi művet létrehozni. Ugyanakkor az irodalom minden látszólagos demokratikussága ellenére nagyon is konzervatív, lassan változó, bonyolult kulturális építmény, és mint ilyen ugyan bárkit befogad, de nem mindenkit tart meg. Egyszerűbben szólva: valódi, értékes, időtálló stb. irodalmi mű létrehozása kutya nehéz dolognak tűnik. „Sokan vannak a meghívottak, de kevesen a választottak" – mondja az evangélista. Jobb híján – mint láttuk, a sokaság, értsd: a piac, értékítélete sem pró, sem kontra nem bír nagyobb felhatalmazással – éppen a tekintéllyel felruházott kritikus feladata volna, hogy megmondja, ki a meghívott és ki a választott, ugyanis még a tévedés rettenetes következményekkel járó kockázatával együtt sincs más lehetősége az írónak arra, hogy rálásson műve helyére az uralkodó kánon viszonyrendszerében, mint ahogy az olvasónak sincs arra, hogy valaki felvilágosítsa, éppenséggel nem egy egetverő, a piac által vezérelt szélhámosság gyanútlan áldozatává vált-e.

ZALÁN TIBOR

A KRITIKÁRÓL

A kritikáról töpreng És végül nem írja meg
Végső soron nem is a félelem tartja vissza
Inkább a dolog értelmetlensége Akárhogy
forgatja a borítékolt halhatatlanság csak
kritikus gyávaság és menekülés bármilyen
döntés következménye elől És a fogalom
nélküli tapasztalatot megszállják a varjak

És a fogalom nélküli tapasztalat varjak
vacsorája Megfontolt döntés következménye
az elhallgatás Kritikusok gyávasága a
borítékolt halhatatlansággal együtt Vagy a
dolgok eltolása két part felé A választás
félelem és árulás között Pestises csöndben
megíródik a meztelen király története

DEMETER ZSUZSA

DE KI LESZ A PÉNTEK?

Valahogy úgy kerültem kritikusi állásba, mint Pilátus a krédóba. K. Jakab Antal, az *Utunk* és a *Helikon* folyóirat egykori vitriolos tollú, nagy hatású kritikusának halálakor Szilágyi István megtisztelt azzal, hogy alig egy-két kritikával a hátam mögött rám bízta a *Helikon* kritikarovatának szerkesztését. Nem csoda, ha mai napig zavarba jövök a „kritikus" megnevezéstől, jószerével minden hiányzik belőlem, ami a kritikust kritikussá teszi. Mert mitől kritikus egy kritikus? Vagy mikortól számít valaki kritikusnak? A két kérdésre sokféle válasz adható, de abban kiegyezhetünk: kritikus az, aki kritikákat ír. Elnézve írásfóbiámat – lám, ezzel a szöveggel is mennyit kések –, kijelenthetem, hogy úgy vagyok kritikus, hogy nem is vagyok kritikus. Akkor már inkább olvasó vagyok, aki néha hivatásszerűen olvas, és szerkesztő, aki néha – főszerkesztői szigornak vagy felkéréseknek eleget téve – ír. Édeskevés ahhoz, hogy kritikusnak nevezzem magam. Nyilván K. Jakab Antal íróasztalánál ülve a kritikaírástól való ódzkodás akár érthető is lenne, a Bajor Andor, Szőcs István, Láng Gusztáv, Mózes Attila, Szilágyi Júlia (és még sorolhatnám) kritikusi örökségének súlya rátelepszik íróasztalomra, nem csoda, ha most is megnéztem, mit írtak anno ők a kritikáról. Mert az erdélyi irodalom egykori kiváló kritikusait is foglalkoztatta a kritika/kritikus

ismérveinek kérdése, náluk jobbat, szellemesebbet pedig nehezen tudok kitalálni, meg hát az általuk felvetett kérdések, lám, ma is időszerűek.

Kritikus az, aki kritikát ír, mondtam fentebb. Hadd cáfoljam meg akkor rögvest állításomat egy Szőcs István-passzussal, aki azt írja az *Utunk*ban: „létezik a kritikusnak egy olyan fajtája, amelyik sokkal nagyobb, illetve gyakorlati szempontból egyedül hatásos és döntő jelentőségű kritikus: ez a szerkesztő, a folyóiratok, hetilapok rovatvezetője és a könyvkiadók lektora. (…) Hiszen a szerkesztő dönti el, mi hogyan, milyen formában jelenik meg, hogy egy szerző mennyit módosít a szövegen. Róluk azonban kevesebbet hallunk: nemcsak írói alkatuk, hanem kritikusi alkatuk is rányomja a bélyegét a lapra, hogy mi jelenik meg s mi nem. Ők a legnagyobb hatású kritikusok." Ettől rögvest kritikusnak érzem magam, hiszen 15 évnyi szerkesztői múlttal a hátam mögött akarva-akaratlan valamilyen módon döntöttem arról, kiről/miről írunk a lap hasábjain. Büszkülésem egy Mark Twain-anekdotával hűti Szőcs, miszerint: „ha valaki író akar lenni és nem sikerül, kritikus lesz – de ha az se sikerül, szerkesztő lesz, és ezentúl ő dönt az irodalom élethalál-kérdéseiben." Még szerencse, hogy Erdélyben már rég nem élet-halál kérdése az irodalom...

Ha már valamennyire sikerült körüljárni, ki a kritikus, azon is érdemes eltöprengeni, milyen a jó kritika. Erről az elmúlt időszakban viszonylag kevés vita zajlott Erdélyben, s a különböző visszajelzések alapján újfent Szőcs Istvánnal kell egyetértenem: „A nyomtatásban megjelent kritika közvetett, azonnali hatással nem bír, legfeljebb a szerző hangulatára, de nem művére van következménye." Természetesen a bíráló kritikáról beszél Szőcs, amelyet – napjainkban legalábbis – az író mély mélabúval, sértődéssel, felháborodással, egyetértéssel – ki-ki vérmérséklete szerint –, az olvasók némi kárörömmel olvasnak (már amennyien vannak, mert ki olvas ma kritikát, ugye). Joggal érzi magát becsapottnak az író, hiszen olyasvalaki bírálja alkotását, aki maga nem foglalkozik szépirodalommal. Erre a vádra idézte az *Utunk* egyik kritikusa Kosztolányit, mondván: „Ha egy lágytojást eszem, meg tudom mondani, hogy az a tojás jó vagy nem, noha én nem tudok olyant tojni." Szintén az *Utunk* kritikusaitól olvastam azt a Montesquieu-megállapítást, miszerint a „kritikus olyan, mint a rossz tábornok, ha nem tudja elfoglalni az ellenség országát, legalább megmérgezi a kútjait". Sok kutat nem mérgezünk mostanában, bár elvétve akadnak kivételek, a bíráló kritika, bármennyire is jobban kedvelem, fehér holló manapság Erdélyben. „Aki nem tud felháborodni, az rendszerint a lelkesedéshez is mástól kér kölcsön egy kis eksztázist" – mondja Láng Gusztáv. A kortárs erdélyi kritikában nem annyira a felháborodással van gond, méltatlankodik eleget szerkesztő, szerző és olvasó, de rendszerint csak kocsmaasztal mellett. Írásban már kevésbé, így napjaink negatív/bíráló kritikáit zömmel a meg nem írt kritikák jelentik.

A *Helikon*ban megjelent kritikák – szándékom szerint legalábbis – az olvasónak és nem a szerzőnek íródnak. Hogy leglelkesebb olvasóink mégis a szerzők maguk, az sok mindent elárul a kortárs irodalom állapotáról (vagy a szerkesztőről). S bár a kritikus szeretné, szövege nem helyettesítheti az adott könyv olvasását. Ahogy Páskándi mondja: „Nincs az a csudás kritika, ami pótolhatná egyetlen igaz tehetség egyetlen igaz versét is." Nem árt ezt észben tartani, ha kritikaírásra szánná az ember magát. Mondanám, hogy legyen bármennyire rossz a könyv, ebben a gátfutásban a kritikus örök második, de nem lenne igazam: van olyan bűnrossz könyv, amiről nem nagy kunszt jobb kritikát írni. És itt a kritikán magát a szöveget értem, mert a jó kritika szerintem mindig ízlésítélet és vérmérséklet kérdése, s jellegénél fogva szubjektív és elfogult. Mindig magán viseli a szerzői/kritikusi védjegyet. Az író ír, az olvasó olvas, a kritikus meg valamilyen módon az irodalomról t*ársalog*. A kritikus, ahogy Láng Gusztáv mondaná, Robinson a könyv lakatlan szigetén. Csak kérdés, hogy ki lesz a Péntek.

BÁZIS (2014),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA, JELZŐTÁBLA, 76×105 CM

BAZSÁNYI SÁNDOR

SZÉGYEN

Amikor a kritikusra, saját magamra gondolok, szinte mindig eszembe jut Emil Cioran aforizmája: „Egy író »forrásai«: tulajdon szégyenei. Aki nem találja meg őket önmagában, avagy kitér előlük, plágiumra vagy kritikaírásra van kárhoztatva." (Réz Pál fordítása)

Persze a saját szégyen elől való kitéréssel kapcsolatos szégyen is csak szégyen. Ennek is lehet hangot adni. Nem beszélve a kitéréssel kapcsolatos szégyen elmaradásával kapcsolatos szégyenről. És még ennek is van saját hangja. És így tovább, a rossz végtelenbe nyúló szégyenkezelés megannyi egzisztenciális és műfaji változatán keresztül, amelyek között én most nem tennék semmiféle értékességi (mélységi, magassági, telítettségi…) különbséget. Nem mondanám például, hogy a szégyenérzetében kéjelgő Kafka teljesítménye értékesebb volna, mint az önmagát intézményesítő Thomas Manné. Vagy az önboncoló (voltában is szertartásosan viselkedő) Pilinszkyé, mint a szoborfaragó (volta miatt tartósan szenvedő) Nemes Nagy Ágnesé. Mint ahogyan a történetmondás elől folyamatosan kitérő – miközben

„kitérés" és „rátérés" szerves együttműködését hangoztató – Sterne regényét, a *Tristram Shandy*t sem utasítanám a nagy vallomástevők meséi mögé. És hát a plágium jogi kategóriájának szépirodalmilag ártalmatlanított változatát gyakorló Esterházy Pétert sem bántanám azért, mert nagyon ritkán beszél közvetlenül a saját szégyeneiről (és akkor is mindig modorosan) – hiszen az ő írói erénye éppen ez: a szégyenről való közvetett (és modoros) beszéd. Következésképpen nem gondolnám, hogy az Esterházyval oly sokszor párba vagy ellentétbe állított Nádas Péter is azért volna nagy író, mert gyakran fogalmaz vallomásosan – hol a saját nevében, hol a vele egylényegű hősei nevében (és most hadd ne menjek bele az „egylényegű" szó magyarázatába).

És persze az is egyfajta formája volna a szégyen áttételesebb megvallásának, ha egy kritikus feltűnően sokat foglalkozik a saját szégyenüket jóval közvetlenebb műfaji körülmények között megvalló írók egyikének alkotásaival. Mint például én Nádaséival.

Ez utóbbi bekezdés történetesen egy olyan mondattal ért véget, amelyből még csak nyelvtanilag sem tudtam kihagyni az egyes szám első személyű névmást. Ennél messzebbre menni (vagy menn*em*) a szégyen megvallásában most talán felesleges volna. És nem mellesleg műfajidegen.

BÁNKI ÉVA

NE ÍRJ KRITIKÁT!

Ugyan miért is ne írnál?

Hiszen boncolgatni egy elbeszélést, új szempontokat, új összefüggéseket találni maga a boldogság. A honorárium igazából csak ráadás. De akármiről vagy akárkiről mégsem írhatsz. Hiszen az állásfoglalásod könnyen elveszhet a parttalan rajongás vagy a parttalan elutasítás tengerében. Létezik egy meglehetősen elterjedt kritikatípus, a humanista panegyricus XX–XXI. századi megfelelője: A azért ír B-ről, hogy kijelölje ezzel a saját helyét az értelmező közösségben. Ez a fajta hálózatépítés a legtöbb olvasó számára meglehetősen érdektelen, az agyba-főbe dicsért műnek pedig egyenesen káros, hiszen az ilyen „kritikátlanság" izgalmas alkotásokat is képes elszürkíteni. (Ma a hatvanas-hetvenes évek hány „rajongva tisztelt" alkotójára emlékezünk? Ennek talán csak egyik oka az irodalmi ízlés megváltozása. A másik – meglehet – az effajta kritikák ellentmondásokat láttatni képtelen jellege.) A panegyricustól elválaszthatatlan a becsmérlő, olykor becsületsértő kritika. Hiszen hogy is képzelheti B, hogy beletartozhat ACDE közösségébe? Ezek a fajta kritikák – melyek között akad okos, szellemes, problémaérzékeny is – többnyire az irodalmi élet csoportdinamikáit tükrözik.

Én többnyire ódzkodom is az ilyen (irodalom)politikai hitvallásnak is tekinthető kritikáktól, ezért többnyire a saját életkörülményeimtől távoli, nem túlságosan sztárolt vagy olykor megvetett alkotókról írok, Tormayról, Tar Sándorról, Kemény Zsigmondról; mégpedig azért, mert úgy gondoltam, róluk *bármit* írhatok. De hiába

a szándék, ha ezeket a kritikákat is többnyire önleleplezésként olvassák. Bárósággal eddig még senki sem gyanúsított, de több kommentben tituláltak már Kádár és Horthy rajongójának, leszbikusnak, prolinak, fasisztának, egyik olvasóm pedig kelet-magyarországi tahónak.

A jó kritika persze mindenképpen személyes, de nem azért, mert egy mű ürügyén a kritikus a saját identitását akarja igazolni.

Ha a kritikát saját magunk pozicionálására tett kísérletnek tekintjük, akkor lemondunk arról, hogy a művek és a potenciális olvasók közé hidat építsünk, más társadalmi helyzetű embereket is megszólítsunk. Márpedig szerintem ez lenne a kritikaírás igazi célja – az invenció, a logika, az elemzőkészség, a rejtett összefüggések feltárásának vágya csak az *alap*. Amikor a kritikusok szellemességéről beszélünk, akkor azt dicsérjük, hogy képes kilépni az irodalomtudomány fogalmi meghatározottságából, és más nyelvet beszélőket is megszólítani. De ezek a *mások* Magyarországon többnyire a nagyvárosi, kozmopolita olvasók, a kritikusok többsége többnyire nekik próbál megfelelni.

Pedig az irodalmi kánont – bevallva, bevallatlanul – azért alakítják a szélesebb olvasóközönség irodalmi preferenciái is. Tar Sándorról, Szabó Magdáról, Hamvas Béláról nyilván a széles rajongótáboruk miatt nem lehet (nem lehetett) megfeledkezni. Ennek ellenére is nagyon keveset tudunk arról, hogy bizonyos társadalmi osztályok mit várnak az irodalomtól, miért fogékonyak erre vagy arra a műre, nyelvre vagy tematikára, hogy mit és miért szeretnének olvasni.

Bár nyilván létezik olyan irodalommal kapcsolatos elvárás is, amit az irodalmi kritikának nem feltétlenül kell kielégítenie. Én a költők, írók nemi élete iránti csillapíthatatlan kíváncsiságot sokáig a bulvár hatásának tulajdonítottam. Aztán szembesültem azzal, hogy a középkor trubadúrantológiáinak *vidái* (szerzői életrajzai) is már celebekként (hírhedt nőcsábászokként, balfékekként, botrányhősökként) mutatják be a XII–XIII. század nagy költőit, miközben a költészetükre nem sok szót vesztegetnek. Számomra ez azt bizonyítja, hogy a középkorban is többen érdeklődtek a költők botrányai iránt, mint ahányan a verseikben gyönyörködtek. Úgy tűnik, nagyon régi olvasói igény ez. Ám nem hiszem, hogy egy kritikusnak feladata, hogy ilyen olvasói elvárásokat is kielégítsen.

Más a helyzet az írók-költők híres-hírhedt, Kelet-Közép-Európában oly sokat emlegetett morális hitelével. Az irodalomtudósok és kritikusok felhördülése a morális hitel hallatán teljesen érthető, hiszen a legemelkedettebb erkölcsi felfogás sem garantál remekműveket. Lehetsz jó hazafi és csapnivaló költő – ki ne tudná ezt. Ám Kelet-Közép-Európában mintha mégiscsak azt várnák az írástudóktól, hogy legyenek szolidárisak a nagyobb közösségükkel. Hát nem teljességgel idejétmúlt olvasói elvárás ez?

Ami azt illeti, nem teljességgel idejétmúlt. Amikor egyesek ma azt követelik, hogy csak fekete, roma, nőnemű szerző írjon fekete, roma, nőnemű szereplőkről, akkor a fentihez hasonló, de jóval egyszerűbb elvárást fogalmaznak meg – a nemzeti kánonon nevelkedett, régi vágású olvasók ugyanis még valamiféle teljesítményt, erkölcsi kiállást is elvártak a jó öreg identitás mellé. És miközben a hitelesség így, a szemünk láttára át-(vagy inkább fel-)értékelődik, a kritikusok többsége azt hangsúlyozza, hogy ő csakis esztétikai alapon ítél írók és írók között. Ami azért nem teljesen igaz. A hivatalos kánon is érvényesít morális, politikai, sőt osztályszempontokat (Tormay nyilván az antiszemitizmusa, a politikai nézetei miatt nem része a bevett irodalmi kánonnak, ahogy az is érdekes, hogy Tar írásművészete is abban a pillanatban kezdett „hanyatlani", mikor kiderült, hogy elárulta értelmiségi pártfogóit).

Én nevetségesnek tartom az egyes alkotók kipellengérezését, de zavarba jövök, ha az irodalmi élet egészének felelősségéről beszélünk. Az ötvenes években kitüntetésekkel

dekorált népi írók színe előtt tették tönkre a magyar parasztságot, a kilencvenes években (épp százezrek, milliók kifosztása idején) számított amatőr dolognak „leereszkedni" a társadalomhoz. Kétségünk ne legyen, a társadalomhoz való „leereszkedés" nem garantált volna automatikusan remekműveket, ám az irodalom reputációjának mégiscsak jót tett volna – még oly korban is, mikor az irodalomnak a mainál nagyobb tekintélye volt. (Szinte hihetetlen már, a rendszerváltás utáni Magyarország első köztársasági elnöke egy író volt.)

Itt, Kelet-Közép-Európában, ahol hagyományosan útmutatást is várnak az íróktól, az írástudókban (az „elitben") való csalódás szinte kézzelfogható. Az írók sokak szerint fellengzős szemétládák, akik pár forintért és egy plecsniért mindenre hajlandók. És az irodalmi kritika mintha tudomást sem venne az olvasók eltávolodásáról. Nem próbál nyitni más társadalmi csoportok felé, nem mérlegel más, az urbánus értelmiségitől eltérő társadalmi vagy akár befogadói tapasztalatot. A populáris álláspontok, tapasztalatok még ellenvéleményként sem kerülnek bele az irodalmi kritikába. Ki vesz ma komolyan egy Wass Albert-rajongót – legalább annyira, hogy „leüljön" hozzá? Vagy legalább „lenézzen" rá?

A sok „elfogadott" irodalomtörténész közül Beke Albert az, aki azt a meglehetősen elterjedt álláspontot képviseli, hogy a magyar irodalom leszerepelt, a XX. századi magyar írók többsége csicska, szemétláda, megalkuvó volt. Persze Bekét is csak abban az értelemben nevezhetjük „elfogadottnak", hogy nézeteit nyomtatott könyvek lapjain képviseli, sokan így is botrányhősnek, csodabogárnak tekintik. Beke azt nyújtja, amit számos olvasója elvár: válogatott szemétségek, árulások, pálfordulások történetét, vagyis a magyar irodalom botránykrónikáját. (Amúgy izgalmas kérdés, mért nem a rendszerváltás után jelentek meg ezek a kritikák.) Én történeti szempontból meglehetősen értelmezhetetlennek tartom ezeket a Beke-féle leleplezéseket, és ez igaz nemcsak az *Illyés Gyula, a kommunista – Népfi vagy kegyenc?* szemléletére, hanem *A behódolt velszi bárdok kora* íróportréira is. Úgy vélem, a XX. század második felében élt írók megalkuvásait nem lehet más értelmiségi csoportok kompromisszumaitól függetlenül vizsgálni. Ezek az íróportrék igazából egy, a szocializmusról szóló nagymonográfiában nyerhetnék el a helyüket – vagy egy abszurd elemekkel átszőtt, *Karnevál*-szerű nagyregényben.

A populáris és a magas irodalomszemlélet között nem volt mindig éles határvonal. Szörnyülködhetünk a trubadúrokat celebekként bemutató XII–XIII. századi *vidá*kon. De tudnunk kell, hogy ezek az innen-onnan összekapart, sokszor a versek ihletésére született történetecskék lesznek majd a késő középkori, reneszánsz szerelmi novella fontos előzményei. Néhány évtized vagy inkább évszázad múlva megtalálják a helyüket a magas irodalomban.

Vannak-e hasonló közeledésnek manapság jelei?

Én úgy látom, a „nép ítélőszéke"-kritika, a Beke-féle kipellengérezés nem társul valódi esztétikai érzékenységgel. Illyés-monográfiája olvasgatása közben az embernek kedve támad felütni a költő kései prózaverseit. Egy író, persze, nemcsak alanyban-állítmányban gondolkodik, de alanyt és állítmányt használ – Illyés ráadásul nem is akárhogyan: a költői mondatot valami lebegő, megfoghatatlan sokértelműség felé tágítja. Az öreg Illyés hol pimasznak, hol bölcsnek tetsző (talán Rimbaud prózaverseit is tükröző) szószátyársága elgondolkodtat: a posztmodern vajon a prózában született, vagy bizonyos elemei felbukkannak már a hetvenes évek költészetében? Ezzel kapcsolatban kíváncsi lennék Beke Albert véleményére, de az ő irodalomfelfogása mintha nem terjedne ki magára a nyelvre.

Pedig nyilván nem kevesen gondolkodnak így.

Az író „helytállása" néhány radikális baloldali és konzervatív szemében már-már független a nyelvtől. De akkor miről ír egy kritikus? Mit „kritizál"? Nehéz kérdés. Beke irodalomfelfogása azért

jelzés abból a világból, amiről a kritika – és persze az irodalomtanítás – nem hajlandó tudomást venni. Lehangoló jelzés, mert azt sugallja, ma nincs olyan szempontrendszer, értékrend, amely a különféle világok, irodalomértések közötti szakadékokat képes lenne áthidalni.

A kritika nem összeköt, hanem elválaszt.

Hát jól gondold meg, ha kritikaírásra adod a fejed.

BOLDOG ZOLTÁN

ISTEN ÓVJA A KRITIKUSOKAT A SZERZŐTŐL!

Azóta nem vállalok a Nagy Írónő műveiről kritikát, mióta nézeteltérésbe keveredtem vele egy irodalmi táborban. A konfliktus abból adódott, hogy a szervezők és maga a sztárszerző is engedélyt adott a forgatásra, de az összevágott anyaggal nem volt elégedett, állítólag nem tetszett magának, ezért megpróbálta eltávolíttatni a felvételt az irodalmi lap oldaláról és a YouTube-ról. Nem engedtem, ellenálltam, ahogy a rendszerváltás utáni március 15-i ünnepségeken felnevelkedett fiatal újságíróhoz, kritikushoz illik. Akkor sem döntöttem másképp, amikor a rendezvény szervezői kérték a bezúzást. Aztán jött a telefon az államtitkártól, az egykori kollégától, hogy legyünk szívesek levenni a vágott anyagot, mert az írónő ezt kéri. Gondoltam, megvárom, amíg a miniszterelnök telefonál. De odáig nem jutott az ügy. Végül megírtam egy jegyzetben. Ez volt a megegyezés a főszerkesztőmmel: a videó megy, de születik a helyzetről egy írás. Úgy engedtek meghátrálni, hogy kiadhattam a dühömet.

Azóta másképp olvasom a Nagy Írónő műveit, de azóta is kiváló, európai mércével is meghatározó költőnek, írónak tartom, ám nem vállalok a műveiről kritikát, mert nem tudok elvonatkoztatni a személyétől, a konfliktusunktól, és félek, hogy ítéletemben tudattalanul megjelenne ebből valami. Ha pedig dicsérem, felmerülne bennem a kérdés, hogy nem a megbánás jeleként teszem-e. Nem tudom őt tiszta lappal olvasni a személyes érintettségem miatt. Vagyis nem erkölcsi aggályaim vannak vele szemben, hanem érzelmiek. Nem is az ő érzelmeivel vannak bajok, mert talán úgy reagált erre a helyzetre, ahogy egy végtelenül érzékeny embernek kell, ahogy egy sztárírónak őrködnie kell az imázsán. Magamtól féltem, és nem engedtem a dühnek, mint ahogy nem engedtem az elfojtásnak sem. Bár már anekdotává szelídítette az élet a történteket, inkább óvatos vagyok. Tartom a távolságot.

De már elkövettem életemben azt a hibát, hogy dühből írtam kritikát.

Az egyik legjobb barátom megpofozta a Pökhendi Fiatal Költőt egy kocsma vécéjében, mert az megjegyzéseket tett az édesanyjára. Ezzel akár elintézettnek vehettem volna az ügyet, amely nem is az enyém volt, mert nem az én egyik családtagomat vonták be egy eposzijelző-adási kísérletbe. De zavart a Pökhendi Fiatal Költő stílusa, megmondóemberes jelenléte a digitális térben. A kötete pont nálam volt, régen elvállaltam róla a kritikát, és már nem lehetett visszamondani. Életem egyik legfrusztráltabb, legigazságtalanabb

írása született meg az események láncolata nyomán. Ezt onnan tudom, hogy amikor újra elővettem a Pökhendi Fiatal Költő kötetét, akkor néhány verse erősen bekarmolt. Örömmel hallottam vissza őket az iskolai szavalóversenyen. Szóval bocs, szerző, hibáztam! A – magammal, az érzéseimmel kapcsolatos – félelmem beigazolódott. A szerzőhöz fűződő viszonyom befolyásolta az ítéletemet.

A közösségi oldalak tele vannak csapdákkal. Írók, költők lettek a barátaim, ismerőseim, akik megkértek, hogy írjak a könyveikről. Néha nehezen mondtam nemet, mert nem tudtam eldönteni, tényleg csak a szövegeik miatt tetszik-e ennyire a kötet, vagy az ő személyük is belejátszik ebbe. Dicsérni egyébként is nehezebb, mert az is hasonlóan gyanús, mint a lehúzás, de kevésbé népszerű, nem vonzza annyira a figyelmet. Mégis sokszor megalkudtam, mert elhitettem magammal, hogy a könyvek az ő személyük nélkül is elég jók. De soha nem tudom meg, hogy ez valóban így van-e, mert a harag nálam könnyebben múlik, mint a szeretet. Ha meg összeveszem velük, akkor éppen azt nem tudhatom, hogy a negatív érzések játszanak-e bele aktuális ítéletembe. Mint ahogy az is gyakran előfordul, hogy egy-egy szerkesztő a kritika tárgyául választott könyv szerzőjével igen közeli barátságban van, és ezért nem jelenteti meg a róla szóló kemény bírálatot.

Kritikusként nekem a legjobb, ha nem ismerem személyesen a szerzőt. De azt is mondhatnám: Isten óvja a kritikusokat a szerzőtől! Jaj nektek, ha együtt kocsmáztok írásotok tárgyával! Döntsétek el, hogy a barátság vagy az írás a fontosabb! Ha meg összehaverkodtatok, hagyjátok másra a kritikát!

Néhány éve majdnem elkövettem azt a hibát, hogy elutaztam Oravecz Imréhez, egyik kedvenc magyar írómhoz, de végül lemondtam róla. Pedig Szajlát megjártam volna egy nap alatt oda s vissza. Amikor egykori kollégám meglátogatta őt, az első emberről, akitől útbaigazítást kért Oravecz Imréhez, kiderült, hogy maga Oravecz Imre. De én nem szeretném megtudni róla, hogy utál veteményezni, vagy nem bírja a gyerekzsivajt, esetleg oltásellenes. Mert ekkor már nem ugyanúgy írnék róla. És ez össze sem hasonlítható azzal, ha egy interjúban mondja mindezeket. Az nem alakítja olyan mértékben a róla formálódott képet, mint a személyes találkozás.

Szóval mostanában csak olyan szerzők könyveiről vállalok kritikát, akikkel még sohasem találkoztam. De elég egy köszönet vagy egy elharapott bazmeg, egy alattomos komment, és akkor vége a felhőtlen kapcsolatunknak. A barátok könyveiről szóló véleményemet megírom az érintetteknek Messengeren, e-mailen, vagy személyes beszélgetésen osztom meg velük a véleményemet, ha kérdezik. Azzal hitegetem magam, hogy ezzel is teszek egy-egy erőtlen, láthatatlan lépést a kortárs irodalom sokat emlegetett, hírhedt belterjességének felszámolásáért.

HARMATH ARTEMISZ

IDEGNYUGTATÓ FELHŐJÁTÉK

A kritikáról

Nem vagyok kritikus. A definíció szerint. Kár. Pedig kitűnő ízlésem van. Kiszagolom a tehetséget, és biztos kézzel ragadom ki a kivételes első könyveket. A nagy név önmagában sosem hódoltat, az általános vélekedés csak kacagtat. Szűkre húzott szemmel mustrálom, szimatolom a várva várt, vízre bocsátott szöveget, mintha először látnám a szerző munkáját: van-e szél a vitorlában?

Kár, hogy nem írok, (mert) nem olvasok. Szomorú. És egyszerű. Egy kisgyerekes, egy két kisgyerekes, egy két kisgyerekes családfenntartó, egy két kisgyerekes családfenntartó, egyedülálló anya mikor olvas? Altatáskor. Mit olvas? Gyerekkönyvet. Így hát még lehet gyerekirodalom-kritikus, ha elég szorgalmas és találékony. Nem vagyok kritikus. Milyen kár…

Pedig. Pedig csalhatatlan orrom van, mondtam már? Kit érdekel mégis, ha nem jól írom meg, s főleg, ha nem írom meg. S ha megírom és jól, akkor is kit érdekel? Nem szabad ám kijönni a gyakorlatból! Én pedig jöttem-mentem, ki a gyakorlatból, be a gyakorlatba. Tanítás, gyerekszülés, házassággondozás, aztán hagyatékgondozás stb. Hol is tartottam?

A méltató kritikáról

Hangosan horkol a legtöbb könyvajánló, de még a kritika is. Ez ma is lázít. *Hahó, Öcsi! Mondják meg Zsófikának! Hannelore, mi lesz belőled?* Néhány kedvenc kritikusom pedig egy harmadik bűnbe esik. Ők nem untatnak, mert roppant szórakoztatóak, velem ellentétben rengeteget olvasnak, ezért nagy történeti íveket fognak át, rendszeresen publikálnak, remekül hajtogatják a szöveget színére, visszájára, szépen lapjára is rakják, csak épp sajnos az a szöveg, amelyről olyan frappánsan értekeznek, nos, igen, az, az, az kegyetlenül rossz. Sovi. Gyöngécskén nyögdécsel. Micsoda mellényúlások! A legokosabb kedvenc kritikusom bezzeg rájött a tévedhetőségére, és visszavonult. Micsoda téves következtetés! És hogy tisztelem érte!

Az elmarasztaló kritikáról

Másokról olvasni a legjobb. Magunkról olvasni: szégyen, bosszúság vagy legjobb esetben keserű derű. Már magam is kifentem, és egyszer-kétszer meg is mutattam a macskakarmaimat kiadóm és tanáraim biztatására és kárörömére, állítólag „nagy háborgás volt" a szeretett szerzők körében. Három percig hárman háborogtak. Először jólesett. Aztán azt gondoltam, „valószínű, hogy a kritika gyenge az úgynevezett valósággal szemben; gyenge, nevetséges, szánalmas az előre megmondom mindazt, amit majd csak utólag tudok meg. Gyenge, nevetséges, szánalmas, szép, vicces, megható." (Kukorelly Endre: *Kilenc részlet a kritikáról*) Ráadásul meg is bántam. Nem méltóságos dolog kezdő lírikusokat pöckölni. Csak hát a felháborodásom, amit a gyönge teljesítmény és a mögötte álló gőg,

vagyis hogy mindez valakik szerint a nyilvánosságra érdemes, váltott ki tartós dühöt. Ez az indulat olyan sokáig tartott, hogy volt időm leírni, elküldeni, finomítani-korrektúrázni, visszaküldeni. Plusz magánéleti válság, amiből az indulat a legmélyebben táplálkozott. Bizony, a bió mindig belóg! A csúnya és személyeskedő, az értetlenség mocsarát dagasztó ÉS-beli *Káli holtak*-kritika sem véletlenül született. Utólag értesültem, éppen gyászolt a kritikus. Nem jött be neki a pop. Egyszer én is visszaadtam a *Luther kutyái*t a Revizornak, igaz, fordított hangulati okokból. Megéreztem, hogy ez az utolsó felhőtlen nyarunk a családdal, nem akartam, egyszerűen nem bírtam haldoklásról gondolkozni. Pedig semmit sem sejtettem. A kritikához gondolkozni kell. Ez a legjobb benne. Éspedig arról kell gondolkozni, amire a könyv irányítja a figyelmet. Ez roppant kockázatos. Főleg merész dolog elárulni a gondolatainkat, hiszen mindig magunkról beszélünk.

Nő, kritikus

Miért női szerzőkre tartogattam az első negatív kritikákat? Biztos a harcmodor miatt. Egy nőnek a magyar irodalom intézményeiben csak „cicaharcolni" lehet (a fiúk mondják így), különben kivégzik. Vagy legyen férfi! Akadnak azért ilyen kritikusok is (akik nők), fekete garbót vagy újabban piros zakót hordanak, és tökre értem. A színszakértő szerint az erő, a hatalom jelképe a piros. Én például csak akkor hordok pirosat, ha szerelmes vagyok. Ennyit a szakértőkről. Vagy a nő, ha véleménye van, foglalkozzon gyerekirodalommal! Ott megtűrik. Cserébe még élvezi is, és időt is tud rá szakítani. Áll az alku. Áll a bál.

A végén ismét Bandit fogom idézni, mert ő az, aki a legelső könyvkritikámat beajánlotta a Kritika című lapba. Ő volt az is, aki húsz évvel később bemutatott leendő és most már néhai férjemnek, és aki leültetett mellé. Hogy jön ez ide? Sehogy, csak jólesik beszélni róla. Mert mi Jánossal az ízlésünkben találkoztunk legmélyebben és hajszálpontosan. A kritikában. Borzadásban és rajongásban. (Kivéve a fiatal magyar színésznők színpadi teljesítményeit.)

A kritikában és az ünnepben.

Ígértem egy idézetet. „A kritika, a különböző értelmezések, ha nem használhatók is, hasznosulnak annak számára, aki ír. (…) *idegnyugtató felhőjáték:* hozzájárul ahhoz, hogy lenyugodj." (Kukorelly Endre*: Kilenc részlet a kritikáról) Igen, lenyugszom.* Nyugszol te is.

„Nyúgotaaan, nyúgotaaaan!" (Térey János)

PETŐCZ ANDRÁS

A KRITIKA MINT HÁBORÚS ESZKÖZ

Mondják, hogy a szerző *ne reagáljon* az őt ért támadásokra, főleg ne, ha a támadás az egyik munkájáról szóló kritikaként vagy „kritikaként" jelenik meg. A szerző ír, publikál, és mintegy „elviseli" mindazt, amit „kap", hideget, meleget.

Pedig jól tudjuk, még a kritikus is ember. Ha olykor ez nem is olyan egyértelmű. Mivelhogy „emberből van", ezért mindenféle elfogultság, indulat vezérelheti, éppen ezért értékítélete sok esetben igencsak megkérdőjelezhető. Amit számos, sőt számtalan példa bizonyít.

Ráadásul, és ez a kritikus számára nem oly szívderítő, az említett „értékítélet" nagyon is efemer, vagyis, mint tudjuk, igencsak ritkán állja ki az idő próbáját. Ma már közismert, sőt tankönyvi példák szólnak arról, hogy a kritikus tévedése milyen mértékben volt adott esetben nevetséges, előítéletes, hibás. Érdemes emlékeztetni néhány ilyen – valóban tananyagba kívánkozó – esetre. Mint tudjuk, Kölcsey bántó bírálatot fogalmazott meg Berzsenyi verseiről, amely bírálat mára az adott korszak stílusváltásának dokumentuma. Az adott korban a klasszicista hagyományokat képviselő Kölcsey nem nagyon értette a nála korszerűbb és az újabb szemléletre érzékenyebb költőtárs műveit, bírálata erről szólt. Más kérdés, hogy Kölcsey feltehetően igen komoly károkat okozott: Berzsenyi évekig nem tudta feldolgozni a fiatalabb pályatárs bírálatát, újabb műveket emiatt sokkal kevesebbet írt, mondhatjuk tehát, hogy Kölcsey kritikája megfosztott minket Berzsenyitől származó lehetséges, talán kiváló költeményektől.

Hasonló, látványosnak mondható tévedés Gyulai Pál kritikai életműve, tevékenysége. Gyulai, mint tudjuk, igen nagyra tartotta Arany Jánost, és ez dicséretes is, Vajda János költészetét viszont kifejezetten negatívan fogadta, és Vajdát magát számos módon támadta is, olykor egzisztenciális nehézségeket is okozva ezzel a költőnek. Gyulai befolyása a Kisfaludy Társaságban, illetve a Magyar Tudományos Akadémián Vajda számára meglehetősen kedvezőtlen volt az adott időszakban. Vajda Jánost aztán Ady Endre emeli fel, ő az, aki valamilyen szinten rehabilitálja elődjét, és teszi be ilyen módon az irodalomtörténeti kánonba. Ady óta tudjuk, hogy Vajda személyében egy igencsak jelentős költőről beszélünk, akit a pályatársa, Gyulai Pál, mind szakmailag, mind emberileg – nincs erre jobb szó – tönkretett.

Végtelenségig lehetne sorolni a különböző, nagyon is negatív példákat, amelyek mögött igen sokszor személyes indulat, elfogultság érhető tetten. Még két – szintén közismert – példa gazdag irodalomtörténetünkből, a két példával azt is jelezve, hogy olykor az sem mindegy, *kiről is ír* negatívat az adott bíráló. Kosztolányi szinte senkiről nem írt rosszat „kritikusként", egyedül Ady Endréről, bírálata a mai napig filológusi „csemege". És – persze – József Attila Babits Mihályról szóló írása is hasonló. A hálás vagy éppen hálátlan utókor néha kéjes borzongással olvassa ezeket a munkákat, akár – helyzettől függ – még igazat is adva az elfogultságoktól korántsem mentes irományoknak.

Egy-egy szerző feltűnése irodalmi közéletünkben olykor viharos és nemtelen támadásokat szül. Tamkó Sirató Károly *Papírember* című kötetének 1928-as megjelenésekor egyes recenzensek szinte élvezkedtek abban, hogy a szerzőt „kicsinálják", Tamkót nevez-

ték őrültnek, dilettánsnak, olyannak, akinek a jelenléte „veszélyes" a hazai közéletre. Ezeknek a támadásoknak a hatására döntött úgy Tamkó, hogy mintegy „emigrál" Párizsba, ahol a munkáival igencsak komoly sikert aratott, és megalapította az izmusok történetében máig fontos szerepet betöltő dimenzionizmust, megfogalmazta a *Dimenzionista kiáltvány*t. Mára tudjuk, hogy a „bírálói" tévedtek – Tamkó olyasmit hozott a magyar művészeti és irodalmi világba, amire méltán lehetünk büszkék.

A kritikai támadások a legújabb korban is jelen vannak. A 90-es években a Holmi kritikai rovata próbált – talán jobbító szándékkal – olyan írásokat közölni, amelyek egy-egy közismert szerzőt, illetve annak egy-egy munkáját vették célba. Közismert tény, hogy Balassa Péterről két alkalommal is egészen durva bírálat jelent meg a Holmiban, és azt is tudni lehet, tanú vagyok erre, hogy Balassát mindez nagyon megviselte. Hasonlóan komoly kritika jelent meg Nádas Péterről is ugyanebben a lapban. Ezek a kritikák a 90-es években nem kicsi vihart kavartak. Nyilván, hogy a szerzőket igencsak rosszul érintette mindez, és hogy emberileg hogyan is tudták feldolgozni az őket ért támadásokat, az sok mindentől függ. Visszatérve az irodalomtörténeti példára, tudjuk, hogy Berzsenyi soha nem tudta megemészteni Kölcsey már említett kritikáját.

Nyilvánvalóan ez a legnehezebb. Amikor megszületik egy munka, és arról megjelenik valami nagyon ledorongoló, nagyon negatív írás. Mindezt csak úgy lehet feldolgozni, ha a szerző nem is nagyon olvassa el a róla szóló bírálatokat. Akkor sem feltétlenül ajánlatos komolyan venni az ilyen jellegű irományokat, ha azok – véletlenül – pozitívak. Volt alkalmam néhány olyan bírálattal találkozni, amelyek olvasásakor a szó szoros értelmében úgy éreztem, „vége van mindennek", de legalábbis az úgynevezett „életnek". Nem tudom, hogy elmondható-e valóban, hogy az idő „begyógyítja" a sebeket. Talán annyi mégis, hogy abban az esetben, ha az adott és keményen megbírált műalkotás még évtizedek múlva is jelen van a szakmában, akkor a bírálónak *nem volt igaza*, vagy hogy pontosabban fogalmazzunk, bizonyos értékeket, amelyek több évtized után is fenntartják az adott művet a szakmai körökben, a bíráló nem ismert fel, vagy bírálatában nem jelezte ezeket megfelelően. Lehet tehát „ledorongolni" bármilyen szerzőt, bármilyen művet, de pillanatnyi győzelem ez a kritikus számára, mert ha az adott munka még a későbbiekben is jelen van, akkor inkább mosolygunk – utólag – a kritikuson, mint az adott mű szerzőjén.

A Holmi közölt 1991 májusában tanulmányhosszúságú bírálatot az akkoriban megjelent eszszékötetemről, amelynek *A jelben-létezés méltósága* címet adtam. Ebben a kötetben próbáltam összefoglalni mindazt, amit abban az időben fontosnak éreztem kifejteni a művészethez való viszonyomról, megjelent benne egy meglehetősen éles különbségtevés az úgynevezett „kiáltás típusú" és „jel típusú" avantgárd között, én az utóbbi mellett tettem le a voksomat, akkor a művészetnek ez a sokkal introvertáltabb irányzata vonzott. A bírálóm Nagy Attila Kristóf volt, akit a pályán valamiképpen én indítottam el, 1983-ban az akkori Jelenlét vezető szerkesztőjeként az első verseit én közöltem. Nagy Attila Kristóf elképzelhetetlenül éles támadást intézett ellenem a Holmiban, írásában „nagyképűnek" és „skizofrénnek" nevezett. A mai napig nem is értem, hogy ilyen, a kritikai terminus technicusokon túli fogalmakat hogyan is engedhetett be a lapba a Holmi szerkesztője. Nem túlzás azt mondani, hogy megviselt az írás. Telefonon felhívtam Réz Pált, akivel nem volt rossz a viszonyom. Ő azt mondta, „nem árt ez nekem", és van bennem

„nagyképűség". Biztos így volt, de ma is azt gondolom, hogy mindezt nem egy könyvről szóló bírálatban kellett volna velem közölni.

Az érdekes mindebben, hogy ez az esszékötetem a mai napig ismert munka, volt időszak, hogy ajánlott olvasmányként jelent meg esztétika szakos egyetemi hallgatók irodalomjegyzékén. Harminc év telt el a megjelent kritika óta, a könyvet még ma is keresik sokan, antikváriumokban. Valami miatt mégis kíváncsiak rá, annak ellenére, hogy a kritika rosszul fogadta.

Hasonló módon jártam a 80-as években írt úgynevezett zárójelverseimmel. Csajka Gábor Cyprián 1989-ben az Élet és Irodalomban dorongolt le, látta teljességgel értelmetlennek azokat a repetitív verseket, amelyek a mai napig élnek, mind elemzésekben, mind felolvasásokon előjönnek. Nyilván nem esett jól mindaz, amit Csajka írt, és ráadásul központi helyen írta, akkor, mint az ÉS belső munkatársa. Írása óta eltelt 33 év, krisztusi kor. Vajon már elmondhatom, hogy nem volt igaza? Nem tudom.

Még egy példa: a *Médium-Art* antológia 1990-ben jelent meg a Magvetőnél, szerkesztésemben, a JAK-füzetek sorozatában. A rendszerváltás hajnalán, amikor új lapok jöttek létre, a frissen alakult Magyar Naplóban Marno János ment neki az antológiának, kemény szavakkal illette, nem szeretném idézni. Ez az antológia azóta is fogalom, mint a modern experimentális, vizuális költészet egyik fontos kiadványa. Talán mégiscsak tévedett valamiben a kritikus, amikor egyetlen jó szava sem volt erről a gyűjteményről.

Háborús időket élünk, sajnálatos tény. És tény az is, hogy maga a szakma, az irodalom is háborús terep, örökké az. Sajátos harcokat vívunk egymással, mindig is így volt. A kritika, a ledorongoló bírálat fegyver, háborús eszköz, nagyon tud ártani, ha megfelelő helyen, megfelelő pillanatban jelenik meg. Mint minden háborúban, lehetséges a pillanatnyi „győzelem". De azt, hogy végül kinek adunk igazat, a szerzőnek vagy a kritikusának, az idő dönti el.

SZARKA KLÁRA

HARKÁLYOK, TORTASÜTÉS VERSUS RECENZIÓ

Kellett ez nekem? Minek vállaltam el? Csak baj van a könyvekkel. Már megmondta Vörösmarty is. Ha jól emlékszem. Keressek rá a neten? Hú de hosszú vers, valahogy nem erre emlékeztem. Na, jól kezdődik, mondhatom. Ha idézném az elejét, akkor az ötödik sornál már össze tudnám ugrasztani a politikai szekértáborokat. De hát nem akarom. Még ezt a recenziót sem akarom megírni.

Rájövök ugyanis, helyesebben: rájövök megint, hogy könyvkritikát írni a legrosszabb a világon. Mert. Ha rosszabb a könyv, mint amire számítottam, azért. Ha meg jobb, akkor azért. Mit is kezdjek egy gyönge könyvvel? Már olvasás közben nem győzöm sajnálni magamat. Mi a jó csudáért fecsérlem agg koromban a piszkosul rövid életemet arra, hogy ha már olvasok – pedig kevesebbet olvasok, mint régen, be kell ismernem –, nem a legjobbat veszem kézbe. Ha meg jó? Akkor még rosszabb. Ahelyett, hogy átadhatnám magam a felelőtlen műélvezetnek, muszáj tudatosnak és fókuszáltnak maradnom, különben hogyan is kezdhetnék bele a recenzióba.

Ha. Ha belekezdek valamikor egyáltalán. Mert ezzel is csak gond van. A kezdéssel. Amint elolvastam az utolsó sort, essek neki? A még friss élménnyel, a sorjázó asszociációkkal a fejemben, a csalhatatlan, de piszkosul illékony első benyomást szorongatva? Vagy érleljem egy kicsit inkább? Halasszam? Van még időm. Utánanézhetek a már megjelent kritikáknak, esetleges szerzői interjúknak, s azokra is reflektálhatok. Hacsak, hacsak el nem borít közben a többi feladatom, programom. A nap is kisüthet közben, még a nyugágy is helyet talál a teraszon, a harkályok már megint az én nagy fűzfám odújában nevelik a fiókákat, s ezzel azért nem nagyon versenyezhet a minőségi szépirodalom sem. Ki kell próbálnom a legújabb torta receptjét, amit a főzős tévében láttam, mert jön a család. Ó, család, napsütés, madárcsicsergés, szabadság!

Még az íméljeimet sem nézem meg napokig dacosan. De aztán mégis. És meglátom a szerkesztő levelét! Ó, te jó ég, már régen lejárt a határidő. Csak a baj van a könyvekkel. Pedig a szerkesztő megint szépen, türelmesen, bizalommal ír: Kedves Klára, ugye számíthatok a kritikára? Anyám! Irány az íróasztal. Válogatom, hajigálom a papírok szelíd dombjait. Hol vannak a jegyzeteim?

Ha megvannak, az a rossz, ha nem találom, még rosszabb. Mit kezdjek a buta és pontatlan jegyzeteimmel? Ki sem bírom olvasni a kézírásomat. Na végre. Van itt két idézet. Nem is rosszak. De nem írtam oda az oldalszámot. Ó, drága Bak Borbála tanárnő, az ELTE Történeti Segédtudományi Tanszékének szívós oktatója, aki a korrekt tudományos kutatás módszertanát szeretted volna fél évszázada a fejünkbe verni. Igen, a jegyzetelést is. És tessék, még most sem tudom, hogyan kell. Kínlódok, lapozgatom a könyvet. Beleolvasok újra. Kínlódok. Minek vállaltam el?

Na de. Ha meg sem találom a jegyzeteket? Talán nem is voltak, hasít belém a kétség. A flagellánsok mártíriumával fordítok hátat nyugágynak, harkálynak, készülő tortának. Olvasok, jegyzetelek, a neten informálódok, más könyveket is leveszek a polcról, filmek, zenék, történetek jutnak az eszembe. Azokat is csekkolom. Már van egy gondolatom. Egy legalább. Ülök a klaviatúrához, és püfölöm. Miközben fogalmazok, a „nagy gondolat" leírva hülyeségnek bizonyul. Átírom. Aztán átírom az egészet. Kilátástalan, de hátha mégis lesz belőle valami.

Óvatosan és kedvesen válaszolok végre a szerkesztőmnek: a hétvégét még megkaphatnám? Ha szerencsém van, akkor nemet mond, s nyerek majd negyedévet. De ha nem? Valamit írnom kell. Elolvasom, javítom. Nagyon átjavítom. Megint előveszem a könyvet, az utolsó harmadát az éjjel újra elolvasom. Reggel frissen meredek a monitorra. Milyen felületes, nyegle, zavaros írás, a betyárját. Ezt a harkály írhatta. Próbálom átdolgozni. Délben kihajítom az egészet. Járkálok egy kicsit, hogy lehiggadjak, s közben megtalálom a régi jegyzetemet. Ugyan nincs benne semmi használható, de mégis jókedvem lesz tőle.

Kiszalad egy jó első sor. S aztán jön a többi. Amikor készen van, felolvasom magamnak hangosan. Nahát, egész értelmes. Egy-két korrekció. Már mehet is a könnyed hangú levél, csatolom a jó kis recenziót. Derűsen töltöm a nap hátralévő részét, mint a bölcs öregek. Hozom a létrát. Leveszem a kétkötetes nagy klasszikust. Negyven éve tartozom magamnak vele. Viszem a teraszra az e-könyv-olvasóval együtt. Felváltva fogom olvasni a nagy franciát a kortárs magyar szerzővel. Igen, azzal, akiről recenziót kell írnom a téli számba. Igazi férfimunka, gondolom én is, ahogy Vörösmarty – nem túl pészín – zárta sorait.

PÉCSI GYÖRGYI

KRITIKA, AKTUÁL

Paul & Mary, Mary & Paul. Paul, a Hamilton, jóképű, mindig derűs, pozitív, kicsit lezser, kockás ing, farmer, ápolt, pont annyira. Mary kilencven vagy már több, aszalt szilva vagy körte, protézis kicsit túllóg, huzigálja a száját, májfoltos kéz, finom smink, tökéletes frizura, mintha paróka lenne, minden tipp-topp.

Ki lesz a sütimester?

(Paul vagy Mary): Ez már majdnem tökéletes! Az ízek harmóniája, a kis kuszkusz a tojáshab tetején meg a karamellizált lóbab, hm, izgalmas! Konyakot tettél bele? Inkább rumot kellett volna, a vanília viszont semlegesít… látszik, hogy sokat vacakoltál, a látvány meggyőző, viszont a textúrája…

(Mary vagy Paul): Igen, a textúrája, tömör, ennek könnyednek kellene lenni, de összeszottyadt, sajnos ehetetlen! De ha kis kurkumát még beleforgattál volna, vagy egy kis csilit, mondjuk az édes és a sós, a keserű meg a savanyú vegyítésével kijött volna valami igazán eredeti... ezt nem is tudom, mihez hasonlítsam.

(Cukrász 1., 2., 3., 4.): Húh, rohadtul ideges vagyok, mit szól Mary vagy Paul, valahogy éljem túl, nem szeretnék kiesni, nem baj, ha nem én nyerek, de jussak be a döntőbe!

Paul & Mary, Mary vagy Paul mosolyognak, ceccegnek, drukkolnak. Olyan nyíltan, egyenesen, kedvesen mondja Mary, hogy drágám, ezt rendesen elszúrtad, vagy kis fejcsóválgatással Paul, hogy „sajnálom, de ez nagyon nem jött be". Cukrász 1., 2., 3., 4. pityereg, szívja a fogát, belül robban szét, mindegy, a reflexió mindig önreflexív, „miért nem voltam ügyesebb, előrelátóbb, miért nem gondoltam arra, hogy…", „pedig meg tudtam volna csinálni...". Legalábbis a képernyőn, a nyilvánosság előtt. Magában, otthon, családja, barátai körében, persze, lehet, hogy elengedi magát: „az a rohadt vén kurva, direkt el akart vágni, Paul meg rendesen benyalt neki, csak vigyorgott, a vénasszony meg a szeme sarkából leste; színjáték volt, eleve tudták, kit akarnak nyertesnek kihozni."

Az öreg kritikus ül a tévé előtt, ósdi detektívtörténeteket néz, meg gasztroműsorokat. Morfondírozik. Ne hasonlítsuk a *Ki lesz a sütimester*? tévés cukrászversenyét az irodalomhoz, a kuktáskodást a műteremtéshez, Paul & Maryt a kritikushoz. Vagy mégis…? A kritikus ízkóstoló, nem tudná maga megfőzni, -sütni, de a szája jár. *Én sem tudnék verset, regényt, drámát írni, de…* A kérdés nem az, hogy van-e joga, autoritása a kritikusnak választani, mérlegelni, dönteni, értékelni (pro vagy kontra). A kérdés az, hogy érdemes-e.

A kritikus *ül hosszú méla lesben*, vár az alkalomra. A kritikus középen ül, a szerző meg a szerkesztő között. A szerkesztő, a Főúr, rendel, instruál – nem ellensége önmagának. A kritikus sem ellensége önmagának, nem elefánt a porcelánboltban, érzékenyen fülel, tud. veszi, hogy van, amiről (akiről) nem lehet megírni, hogy *sajnálom, de ez nagyon nem jött be*, van, amiről (akiről) igen; van, hogy *nem jött be,* de ne

mi lőjük ki; közepes a mű, de a szerző barátunk; jó, de nem a mi szerzőnk, stb., és persze ezt az igen-nemet tovább lehet variálni.

A kritikus szenved, izzad, megírja, ahogy sikerül, építgeti szerény kritikusi életművét, és drukkol, hogy ne találkozzon a szerzővel („kinyírtatok!"; „köszi, hogy megdicsértél, de pont a lényeget nem vetted észre!"), ne találkozzon más szerzővel („fölhúztad X-et, pedig azt hittem, te legalább…"; „neked nem *róla* kéne írnod, az én zsenimet meg észre sem veszed!"), más kritikussal („igen, értem, miért írtad, de…"). Vagy nyeregben érzi magát, dönget, „én megírtam, én írtam meg, már akkor, hogy zseni, vagy hogy reménytelen".

A kritika, a kritikus… bizonytalan entitás. Célkeresztben van, vagy célkeresztben érzi magát. Kétszer is elolvasta a könyvet, nagyon figyelt, mit nem vett észre? Annyira visszafogottan bírált, hogy nyírta volna ki? Megdicsérte, de ha tényleg jó, akkor meg…?

Az öreg kritikus ül a tévé előtt, ósdi detektívtörténeteket néz, meg gasztroműsorokat. Az öreg kritikus már nem akar kritikus kritikus lenni. Fiatalon még hitte, hogy rendet lehet vágni, öregen tudja, hogy nem érdemes több ellenséget szerezni. Visszatekint, mérleget von. Megérte, nem érte meg? Pénzügyileg… a kritikára fordított élőmunkaerő/órabér – ne számolgassuk… kritikusnak lenni egzisztenciális értelemben nem valami kívánatos pályamodell. Presztízs? Mint a sportolóknál, csak az élsportoló számít, minimum legyen olimpikon. Kritikus nem lehet nemzet művésze, nem kaphat Kossuth-díjat… Igaz, a József Attila- is életjáradékos.

Érdemes volt a mindenféle szövegekkel a sok-sok sziszifuszi piszmorgás? Végül is a társaság jó volt, voltak barátok, voltak igazán nagy írószemélyiségek és más kiváló elmék, és főleg emberségben nagyok, akiktől sok mindent kapott (a kritikus tényleg megöregedett, ezen a ponton kis híján elérzékenyül). Az öreg kritikus boldogan gondol vissza azokra az évekre, amikor azt érezte, hogy őáltala is megy a világ elébb. De megírta-e, hogy a pörkölt el van cseszve, nyúlós a dödölle, a kovászos uborka meg kifordul a szájból? Akárhogy is, az igazi ínyencséget talán észrevette, észrevett, meglátott valamit, amit más talán nem, fölfigyelt valamire, hogy *hopp, itt valami egészen új, izgalmas született!*

Az öreg kritikus ül a tévé előtt, ósdi detektívtörténeteket néz, meg gasztroműsorokat. Tűnődik: megírtam pár száz kritikát, de mi marad utánam? – legföljebb lábjegyzetben marad fönn a nevem, és boldog lehetek, hogy nem azért, mert valami bődületes szamárságot írtam. Megöregedtem, elfáradtam, az agysejtek kezdenek ellustulni, leépülni, már nem akarok harcolni, rendőrködni, új vizeken új hajózni… de ez a Mary, a maga kilencven évével, semmi depresszió, a rohadt életbe, még most is pörög, meg fenemód élvezi az életet! Talán ha én is… talán ha én is… talán ezt még én is megpróbálhatnám…

SZÍV
ERNŐ

A KRITIKUS FELESÉGE

Az nem föltétlenül igaz, hogy a kritikus ki nem állhatja az írót, és azon dühöng, hogy sok van belőle. Íróból valóban túl sok lett az utóbbi években, megjegyzem, erről a kritikus is tehet, belőle viszont nem lett több, sőt nyugodtan ki lehet jelenteni, hogy a jó kritikus irodalmi hiánycikk. Az irodalom leghálátlanabb szakmája az övé. Neki kell a legtöbbet dolgoznia, olvasnia, elemeznie és értenie, s mindezt éhbérért, illetve az író haragjáért. Azt mondják, a kritikus nem az írónak ír, és ez így is van, viszont a kritikákat mégiscsak az író olvassa, hiába is állítja nagy nyilvánosság előtt, hogy nem, őt csak az olvasó véleménye érdekli. Tipikus írói hazugság. A kritikus nem kap kitüntetést, díjat, és ha egy férfi vagy egy nő azt mondja, a szerelmem, a társam kritikus, senki sem kapja föl a fejét, senki nem kérdez rá, hogy az milyen, bezzeg egy írónál kitágulnak a pupillák, megremeg az udvaron fölállított hóember répaorra, hú, az milyen érdekes, milyen izgalmas, egy íróval élni, beszélgetni, a nagy művek megszületésének közelében időzni. A kritikus szereti az írót, főleg akkor, ha az hibázik, illetve ha ő készítette vele a legtöbb interjút, életinterjút is, természetesen.

Közhely, és számtalanszor el lett mondva, hogy a kritikus is író szeretett volna lenni. Még mindig megvannak a gimnazista versei és az egyetem alatt elkezdett, később be nem fejezett regénye, melyet Esterházy vagy Nádas Péter modorában írt. Aztán fölfedezte Hamvast is, de ma már nem hisz neki.

Máskülönben egy idő óta a kritikus látja, hogy író is nyugodtan lehetett volna, de azóta annyi silány, közhelyes mondat, annyi pocsék könyv került a szeme elé, hogy szinte örül, hogy nem lett az. Őrült szerencse! Az író követelőző, sértődékeny, megbántott, hiú, és nem felejt. És kulturálatlan. A kritikus is hiú, szeretne iskolát teremteni, tekintélyt kivívni, és a tetszés beismerését sokszor gyöngeségnek fogja föl. Az elragadtatott kritikus gyanús. Elragadtatás és hisztéria az irodalomban édestestvérek.

Általában elég kínos következményekkel jár, ha a kritikus mégis írni kezd. Előbb novellák, aztán regény. Ha más író adna ki a kezéből ilyesmit, a kritikus rezzenéstelen arccal legyilkolná. Saját magával szembe azonban ő is esendően vak. Ráadásul ott van a kritikus felesége. Minden szakma működésében ott a gyönge láncszem. A kritikus életében az ő felesége jelenti a gyönge láncszemet, aki olyan írót szeret, akit a kritikus semmibe vesz, és olyat nem szeret, akit a kritikus magasztal. A kritikus szereti megmondani, melyik a legjobb regény, ki a legjobb író, szeret listákat állítani. A kritikus lényéből árad a kérlelhetetlenség, aztán kiderül, hogy ő is vágyik a simogatásra, az ölelésre, tud kézből enni, és még pitizni is, mint az írók többsége.

Az eset, amelyet most elmesélek, igaz. Minden szava az. Nem színeztem, nem képzelegtem. Meglehet, hogy rosszul írom meg, ahogy némely kritikus vagy az a néhány olvasó, aki elé e történet odatéved, így ítéli majd meg, de hát legyen. Az igazság gyakran csúnya, és koldul.

A kritikus sajnos egy savanyú pofa volt, szarkasztikus, nehezen érzékelhető, visszafogott öniróniától sem mentes humorral. Zárt típus, mindig csak másokról beszélt. Nem mondott bolondságokat, de a felesége olykor már jó néven vette volna, ha fordít

egyet-kettőt saját lelkének kulcsán, s kitárja, mi lakozik belül. Mennyire szereti őt? Mennyire kívánja őt? Boldog-e vele? És mikor mennek el már végre kerékpárral Vonyarcvashegyre? De a kritikus egy új írónő regényéről beszélt. Hol rontotta el. Mert mindig el van rontva. Az a picike seb, ami túlordítja az egészséges testet.

Egyik este a kritikus és a felesége irodalmi esten vettek részt, ahol az az író lépett föl, akit a kritikus egyáltalán nem szeretett. Szerénységét álságosnak, írásmódját modorosnak, eszmefuttatásait okoskodó üresfejűségnek tartotta. Ennek megfelelően melle előtt karba font kézzel és rezzenéstelen arccal hallgatta végig az estet, és amikor vége lett, és kérdezni lehetett, csak egyszer tette föl a kezét, hogy annál a jelenetnél, amikor a vak és amnéziás öregember levesz egy könyvet a polcról, és véletlenül vagy szándékosan, ki tudja, a tűzbe ejti, nem erre az íróra gondolt-e az író, és a kritikus úgy mondta ki a nevet, hogy azt érteni senki nem tudta, német, angol, amerikai vagy flamand író lehetett. Mindenesetre az író, mint akit rajtakaptak, sápadtan annyit mondott, igen, rá gondolt.

A kritikus bólintott, na persze, divat manapság a norvégokra hivatkozni.

Mindeközben nem vette észre, hogy a felesége milyen izgatott lett. Kipirult, mint egy kislány, ha a melleit nézik. Volt oka rá. A felolvasott rész éppenséggel egy nőről szól. A nő lelkéről és testéről, hosszan, aprólékosan és érzékien és olyan empátiával, amilyennel a kritikus felesége, jóllehet olvasott ember volt, még nem találkozott. Ez a nő, akit az író ilyen beleéléssel festett meg, természetesen nem ő volt, mégis az volt a legszebb az egészben, hogy ő is lehetett volna. Ebbéli gyanúját erősítette, hogy a köldök, majd a térdkalács leírásánál az író kétszer is fölpillantott, és egyenesen a kritikus feleségére nézett.

Néhány nap múlva találkoztak egy múzeum kávézójában. Az írónak tetszettek a néma tájképek, a kritikus felesége, akit Magdának hívtak, túl beszédesnek találta őket. Magda meggyőzőbben érvelt, az író váratlanul be is adta a derekát. A kevesebb néha több, a csönd néha hangosabb, mint a háború. Magda azt is megkérdezte, tudja-e az író, hogy hol van Vonyarcvashegy, mire az természetesen bólintott, hát persze.

Na, hol, csillagom.

Valahol keleten, mondta az író. Nem?

Persze, Sopronhoz képest, jót nevettek. A következő hónapban az író írt öt novellát, mind az öt főszereplője hasonlított rá, az egyikben elhagyták, kétszer ő hagyott el férfit, a másikban öregasszony volt, az utolsóban pedig meghalt. Ez volt a legszebb, Magda megsiratta. Tényleg, mintha magát gyászolta volna.

Rendkívül üdítő volt, hogy az író csak magáról beszélt. Nem úgy, mint férje, a kritikus. Az leginkább másokat szapult, többnyire a kritikaírás gyötrelmeit és hiábavalóságát ecsetelte, ezzel szemben az író fogalmazásainak, témáinak tárgya csak ő maga volt, hol esendő kisgyerekként, elhagyott ifjúként szerepelt az elbeszélések és az önvallomások szélfútta színpadján, máskor pedig meg nem értett, gáncsokkal és irigyekkel küzdő, a mondat gebéjén harcoló hős volt. Tkp. Don Quijote, de legalábbis Svejk. Az író nevetett, volt öniróniája.

Magda egyszer kérdezte meg, hogy az író mit gondol őróla.

Az író sokáig gondolkodott, szép volt közben. Mintha írt volna, mintha máshol lett volna.

Aztán azt mondta, nekem olyan jó veled.

Milyen?

Soha senki nem figyelt még úgy rám, mint te. Senki nem értett meg úgy, ahogy te.

És te értesz engem?

Nem, mondta az író őszintén. Nem értem, hogy mit szeretsz bennem, hogy mit akarsz tőlem, de tudom, hogy egyszer olyat adok neked, amit soha senki nem adhatna. Értem én az életet? Hát persze hogy nem. Ahogy téged se értelek. Te vagy az élet nekem.

Magda bólintott.

János, ő volt a kritikus, a hétvégén konferenciára utazik. Menjünk el Vonyarcvashegyre.

Az író meghökkent, de hát hogyan?

Megszállunk Szigligeten, te ott bármikor kapsz szobát, ott kerékpárt kölcsönzünk, majd elgurulunk Vonyarcvashegyre. Kis kaland. Lehet, hogy elázunk. Na und?

Jó, mondta kis gondolkodás után az író, szerencsére a felesége a szüleihez utazik, betegeskedik az apósa. Na jó, haldoklik.

Az az igazság, hogy ennek a ténynek a leszögezésétől Magda még tartózkodott, de a kritikus jobbnak tűnt az ágyban. Az író figyelmetlen volt. Mintha szerelmeskedés közben is másra gondolt volna, írt, jelenetezett, ha valami meglepő mozdulatsorhoz folyamodott, az is olyan volt, mintha egy regény pillanatait próbálta volna ki a valóságban. Vagy az is lehet, hogy izgult. Ötven fölött egy új testtel megismerkedni.

Nem voltak már olyan fiatalok, de hátizsákkal és kulacsokkal vonatoztak, ez fölszabadította őket. Az író kulacsában hűtött francia pezsgő volt, kolosszális ötlet. Fehérvártól Keneséig csókolóztak. A kalauznő fölismerte az írót. Leült, hosszan beszélgetett velük, Magda élvezte a szerepét, hogy az író feleségének gondolják.

Miután a kalauznő elment, az író valahogy rátért a kritikusra, és elég bántó módon szapulni kezdte. Magda sok mindenben egyetértett, de fájt is neki, a kritikus mégiscsak a férje volt, húsz éve élnek együtt, fölneveltek két gyereket, akik most táborban vannak valahol, de nem akart vitatkozni. Ez egy buta, fölfuvalkodott ember. Morális csőd. Ilyen mondatok is elhangzottak, és Magda a Balaton smaragdzöld tündöklésében és a vitorlák fehér villanásaiban vigasztalódott. Ő inkább vívódó természetnek gondolta a férjét. Este a kastélyban Magda berúgott kicsit, direkt több bort ivott a kelleténél, rosszkedvű volt, nem akarta bevallani magának, hogy mennyire fáj neki az író kifakadása. Nem is szeretkeztek. Az író sem kapacitálta a dolgot, egész éjszaka írt. Magda többször fölriadt. A szeretkezéses jeleneteknél az író mindig gyorsabban írt, mint az értekezéses, úgynevezett gondolati részeknél.

Reggel alig sikerült az íróba életet lehelni, dupladupla kávé, hideg zuhany, egy-két könnyű, pajkos rántás a hímtagon, és végre elindultak. Az író boldog volt. Az úton többször megálltak, megcsókolta Magdát, és azt is mondta neki, hogy szereti. Beleordított az erdőbe, mint egy gyerek. Szeretem! Imádom! Életem! Egyszer Magda is mondta halkan, szeretlek.

Hangosabban, kérlek.

Amikor egy kisebb emelkedőnél egy röhögő gyerekcsapat szeme láttára Magda biciklilánca leesett, az író leordította a büdös kölköket, a fiatal tanárnőt szintúgy, majd bemutatkozott, és a láncot ripsz-ropsz visszarakta. Ezt a férje biztosan nem így csinálta volna, sőt, valószínűleg a láncot se tudta volna visszarakni, gondolta Magda. A falutáblánál még megálltak, és az író váratlanul azt kérdezte, hogy tudott vele élni idáig?! Ez olyan volt, mint valami számonkérés. Vád.

Hogyhogy hogy? Mondta ő, így Magda, az író feleségére, hogy egy picsa?

Az író elsápadt, nem szólt.

Mire Vonyarcvashegyre értek, elborult. Az író reszelős hangon azt mondta, tud egy jó helyet, Rétes presszó. De kezdjenek unikummal. Magda nem ellenkezett, rábízta magát a sorsra. Szótlanul hajtottak odáig, Magda biciklije nagyokat recsegett, és a szeme előtt többször is elsuhant egy pávatollas plakát, irodalmi, kritikai konferencia, de nem akart törődni vele. Nem jutott el az agyáig, ahogy mondják. Nyelte a könnyeit. Szidta magát. Semmit nem értett. Bachot szeretnék hallgatni egy üres szobában, ahol csak egy ágy van. Jó, és egy üveg fehérbor még, vulkáni. Megérkeztek a Rétes presszóhoz. Az író izzadt volt. A hátán nagy folt, a hóna alatt is feketéllt az izzadság. Nem fogta meg Magda kezét, miután leszálltak és lakatoltak, de kényszeredetten jobbra és balra is köszöngetett, szia, szervusz, örvendek. Nahát, ti is?! Mintha azt is mondta volna magának, na, bazmeg. Beléptek a híres-nevezetes Rétes presszóba.

Közvetlenül az ajtó mellett a kritikus ült, fogta az író feleségének a kezét, aki sápadt volt, egészen elgyötört. Mint aki évek óta könyörögne, rimánkodna, imádkozna valamiért. Nem mindjárt vették őket észre. Még hallották, hogy a kritikus az írót szidja, és még hozzáteszi, hogy jó, jó, egye meg a fene az egészet, csinál egy életinterjút azzal a hülyével.

TOROCZKAY ANDRÁS

ROSZAK ROBI, A KÖLTŐ COACH ÉS A PETŐFI SÁNDOR ÖNKÉPZŐKÖR ESETE

Egyszer volt, hol nem, volt egy falu valahol az Alföldön, a Kárpátokon is túl, de még az Alpokon innen. Elég az hozzá, ebben a faluban működött a Petőfi Sándor önképzőkör. Tizenkét mindenre elszánt ember: nők, férfiak, idősek és fiatalok. A legkisebb közülük hétéves volt, egy kislány, a legidősebb egy hetvenhét éves öregúr. Volt köztük egészséges, akadt betegeskedő. Volt orvos és uránbányász. Egyikük nagygazdag, néhányan a középosztályhoz tartoztak, de azért szegény tagja is akadt ennek az önképzőkörnek. Tulajdonképpen egyetlenegy dolog kötötte össze őket: mind költők voltak.

De nem is akármilyen költők! Rossz költők!

Ettől függetlenül írtak. Verseket, mert az rövidebb, és mert kiválasztottnak hitték magukat. Kiválasztottnak, fontosnak, személyiségüket pedig jelentőségteljesnek. Egyszóval azt érezték: tehetségesek. Azt is érezték, hogy egy elitklub tagjai. És nem csak az önképzőkörükre gondoltak, mikor ez megfogalmazódott bennük, sőt, elsősorban nem arra, hiszen oda mindenkit felvettek, ugyanis ez a falu, mint általában a falvak, kis falu volt, ahol mindenki ismert mindenkit. Nem, ők a magyar és a világirodalom elitklubjába tartozónak gondolták magukat.

Egyébként festettek is közülük többen, voltak, akik szépirodalmi és festészeti tevékenységük mellett még szobrászkodtak is, sőt valaki harakirizett. Vagyis dehogy! Origamizott! De elsősorban mindenki költő volt, és mindannyiukban ott fészkelt a

vágy, hogy uramisten, milyen jó lenne megjelenni valahol, mondjuk egy irodalmi folyóiratban. Milyen jó is volna, ha nyomtatásban olvashatnák a nevüket, a nevük alatt a versüket, egymását, a sajátjaikat, azokat a szép verseket, amiket eddig írtak, vagy újakat, mindegy. Csak vigyék, vigyék a hírét a falunak, akár a szomszéd faluig is. Hogyha ott kinyitják a zsurnált, azt mondják, hogy... Nem is tudom. És ők sem tudták, hogy mit szeretnének hallani, talán, hogy jajdejó, milyen tehetséges ez a Márton, jajdejó, milyen tehetséges ez a Rozi, milyen szépen ír ez a Teó. Jajdejó, jajdejó!

Ez, sajnos, nem jött össze nekik.

Az istennek sem tudták begyömöszölni műveiket sehova. Gyömöszkélték ők, dugdosták, erőltették, tömködték, szuszakolták volna költeményeiket, de nem hozott áttörést semmi. Minden évet úgy búcsúztattak, hogy majd jövőre, és minden évet úgy zártak, hogy na, megint nem sikerült egyikőjüknek sem. Hiába volt minden. Próbálkoztak szabadverssel, kötött formákkal, hosszabb, rövidebb, önmegszólító, tárgyias, újtárgyias, posztmodern, poszthumán, kolonális, brutális, pregyengéd, empirikus, didaktikus, alanyi, antipatikus szövegekkel, egyikük még fordítással is. De nem sikerült.

Nem voltak boldogtalanok ezek az emberek. Sőt! Jól, mit jól, pompásan érezték magukat, miközben össze-összegyűltek, kirándultak, táncoltak, megesküdtek, elváltak, gyerekük született, ők is megesküdtek, ők is elváltak, szóval lubickoltak a parádés élet folyójában, mint a napos halacskák.

Egymás műveit egyébként általában őszintén dicsérték, szerették, ajnározták, körbenyalták. Valóban tetszett nekik a másik műve, vagy csak féltek kimondani a véleményüket, mert féltek, hogy mikor rájuk kerül a sor, nekik mondanak csúnyákat? Soha nem tudjuk meg. Illetve én tudom, de most nem ez a lényeg.

Hanem: egyiküknek, a hétéves kislánynak, Rozinak, eszébe jutott, hogy miért nem hívják el közéjük a Költő Coach-ot, Roszak Robit?

Az meg kicsoda, kérdezték. Főleg a 77 éves Marci bácsi értetlenkedett, aki hátfájós volt.

A Költő Coach, Roszak Robi benne van a tévében, Marci bácsi, mondta Rozika anyukája, Rozika is ott látta. Tehetségkutatóban zsűrielnök, egyébként kritikus, több tanulmánykötet szerzője, hozzá járulnak a népek az egész országból. De jön ő házhoz is, kiszáll, ha megfizetik.

És mit csinál, Rozika?

Hát, megmondja, hogy lehet bejutni a folyóiratokba!

Erre Marci bácsi felhorkant. Ugyan már! Azt senki se tudja, hogy kell! Csak a szerkesztők barátai, rokonai jutnak be! Meg az ügyeletes sztárok!

Jaj, Marci bácsi, egy próbát megér. Hány éve is próbál folyóiratban megjelenni?

Erre már Marci bácsi nem válaszolt. Ugyanis a fél élete ezzel ment el. A kubai rakétaválság idején próbálkozott be először az Élet és Irodalomnál, a rendszerváltáskor nagyon reménykedett, majd minden kormányváltásnál, ahogy szerkesztőváltáskor is mindig felhorgadt benne a „csalfavak", de végül, habár egyébként a Petőfi Sándor önképzőkör teljes tagsága szurkolt neki (ahogy persze mindenki másnak is, és Marci bácsi is szurkolt a fiatalabbaknak), a végén semmi eredményre nem jutott.

Már úgy volt vele, hogy hagyja az egészet a francba, írja tele a folyóiratokat más.

Ezt el is mondta az önképzőköri összejövetel után, a vasárnapi húslevesnél a feleségének, Juliska néninek. Hiba volt megalapítani az egész önképzőkört, mondta keserűen, miközben a forró húslevest fújta, és fél kézzel a fájós hátát simogatta.

Miért ilyen átkozottul forró ez a húsleves mindig, az áldóját?!

Jaj, fiam, ne dohogj! Mindig dohogsz. Mikor a lapokat olvasod, mikor a posta jön. Már a postást is utálom miattad, fiam.

Eh!, mondta erre Terebélyes Márton, aki egyébként hentes volt, mint az apja és annak az apja.

Végül az önképzőkör elnöke úgy döntött, hogy egy próbát megér. Elkerített egy kisebb összeget a karácsonyi ünnepség büdzséjéből, majd megkérte Rozikát, hogy segítsen, vegyék fel a kapcsolatot ezzel a Roszak Róberttel, ezzel a Költő kócsaggal (a coach szó jelentését nem ismerte).

Így is lett, e-mailen leegyeztettek mindent, majd pár nap múlva már ott állt a József Attila Művelődési Ház egyik szobájában a tábla előtt az amúgy túlsúlyos, korpás hajú, kusza fogsorú pacák, akit az egész ország csak Roszak Robiként ismert.

– Hogy kell bekerülni egy folyóiratba? Tessék! Ki tudja? – tette fel a költői kérdést.

Persze senki nem jelentkezett. Rozika akart, de nem mert. Egy légy próbált meg a feszült légkörű szobából a szabadba menekülni, de sehogy se tudta magát átfúrni az ablaküvegen.

– Jó verseket kell írni! – üvöltött fel váratlanul a tévékritikus, a Petőfi Sándor önképzőkör tagjai pedig mélyen hallgattak.

– De ki mondja meg, hogy mi a jó? Igen, a szerkesztők.

Csöndben ültek. A légy pánikolva küzdött.

– Honnan tudják a szerkesztők, hogy mi a jó? Hogy tudják eldönteni? Talán olyan olvasottak? Jó az ízlésük? Okosabbak, mint önök itt? Tényleg ezt hiszik?

Senki nem mert mondani semmit. Meg voltak zavarodva. Ilyen üvöltözésre nem számítottak. Mégiscsak ők fizetik ezt az embert. Amúgy pedig nem utáltak, nem néztek le ők senkit, még Terebélyes Márton elnök úr sem. Nem voltak ők irigyek, se rosszindulatúak. Egyszerűen csak nem értették, hogy ami másnak olyan egyszerűen megy, nekik miért nem.

– Nos, lehet. Igen, ismétlem: lehet! Lehet, hogy okosabbak, mint önök, talán olvasottabbak is, és az ízlésük is jobb.

Ettől mindnyájan elszomorodtak, Rozika el is pityeredett, az anyja csendben vigasztalta.

– De van egy recept – suttogta kissé talán teátrálisan Roszak Róbert, és közben bólogatott, hogy nyugodtan el lehet hinni neki, ha ő mondja: van recept!

Rozika erre abbahagyta a sírást, ez azért reménykeltő, ez a recept, és több háziasszony is érdeklődve hajolt kissé közelebb.

– Akkor mondom. A recept a következő. Egy hétig, vagyis inkább legyen egy hónap, szóval egy hónapig, de ez nagyon fontos: mindennap! írjunk le egy szót egy cetlire. Ne gondolkozzunk, mi az a szó. Lehet, hogy az jut eszünkbe, hogy bárány, talán az, hogy nokedli, mindegy, csak írjuk le. Aztán ezt a cetlit rakjuk egy átlátszó falú dobozba. Az IKEA-ban is árulnak ilyet, de teljesen mindegy, hogy hol veszik. Viszont az fontos, hogy egy pincében kell tárolni. Bármelyik pince nem alkalmas erre, csak a téglafalú pince, amiben legalább három hete nem gyújtottak fel villanyt. Vigyük le a cetlikkel teli dobozunkat, de vigyázzunk, nehogy feloltsuk előtte a villanyt. Botorkáljunk csak, botladozzunk! Azért persze vigyázva az anyagra, nehogy hasra essünk vele. Egy hónap elteltével menjünk le a pincébe, megint csak muszáj hangsúlyoznom a sötétség fontosságát, nyissuk ki a dobozunk tetejét, majd hagyjuk el a pincénket, de vigyázzunk, csak a saját lábnyomunkba lépjünk visszafele. Teljen el egy hét, menjünk vissza a dobozunkhoz, zárjuk le megint. Gyorsan szaladjunk fel a pincelépcsőn a házba, majd a kandalló melegétől izzadva vegyük kezünkbe a dobozt.

Ekkor a falu zeneiskolájának gondnoka, Lobogó Teó felnyújtotta kezét, és megkérdezte, hogy mi van, ha nincs kandallója. Roszak Róbert végigmérte, majd engedékenyen azt mondta, hogy jó a gáztűzhely is.

– Szóval vegyük kezünkbe a dobozt, és jól rázzuk meg. Rázás közben gondoljunk valami szomorú dologra, majd nyissuk ki a tetejét, próbáljunk belepislogni a dobozba, de úgy, hogy betűt találjon a könnycsepp. Zárjuk vissza, és folytassuk a rázást. Aztán újabb nyitás következik, most az izzadt homlokunkról csöppenjen rá a lapra a verejték. Csukjuk a dobozt, folytassuk a rázást. Következő nyitásnál tépjünk ki egy marék hajat, és dobjuk a dobozba. Zárás, rázás, majd hívjunk be valakit az utcáról, fontos, hogy ne családtag legyen, de lehetőleg rendőr. Nyissuk ki előtte a dobozt, és kérjük meg, hogy mosolyogva húzzon ki egy szót a dobozból. Jegyezzük fel. Majd újra és megint, majd megint és újra! Amíg el nem készülünk a verssel. A dobozt égessük el, vagy tegyük el későbbre.

A Petőfi Sándor önképzőkör tagjainak volt még pár kérdésük (hogy kell rázni?, jó-e fonott kosár?, az üveg?, muszáj-e mosolyogni a húzónak?, lehet-e tűzoltó vagy határőr?), amikre választ kaptak, és miután a Költő Coach elhagyta a falut, mindenki reménykedve hajtotta álomra fejét. Talán már jövő hónapban sikerül! Ha így nem, akkor hogy?

Hogy mesémet rövidre fogjam, végül mindannyiuknak sikerült bejutniuk az irodalmi élet krémjébe, a dobozos trükk mindegyik szerkesztőnél bevált, de még hogy! Az irodalomtudomány a Tizenketteknek nevezte el őket. Terebélyes Márton posztumusz Kossuth-díjat kapott, Lobogó Teó pedig háromszoros Kosztolányi-ösztöndíjas lett, Rozika egy vidéki újság performanszrovatát vezette. A többiekről már nem is beszélve.

A siker nem változtatta meg őket, de azért egy picit büszkébben haltak meg, mint ha nem fogadták volna meg Roszak Robi tanácsait.

NÉMETH ZOLTÁN

„OLYAN SZÉP, HOGY NEKROLÓGNAK IS MEGTESZI"

Bevezetés Tsúszó Sándor kritikusi pályafutásába

Az 1907-ben Ederden született Tsúszó Sándor a szlovákiai magyar irodalom par excellence költője, akit abban az esetben is költőként tartana számon az irodalomtörténet és a közvélekedés, ha egyetlen sort sem írt volna le. A jelenleg Wakanaiban, Pápua Új-Guineában élő 115 éves költő kritikusi pályafutása eddig jórészt homályban maradt, hiszen elvakítja azt pazar szépírói tevékenysége, a hatástörténetbe helyezett versek és prózák örvénylő energiája.

Mivel birtokomban vannak Tsúszó 12 éves korától 112 éves koráig írt feljegyzései és vonalas füzetekben vezetett naplói, bizton állíthatom, hogy Tsúszó számára a kritikusi tevékenység szépirodalmi céljainak kísérőjelensége volt. Azért olvasott irodalomelméleti tanulmánykötéteket, irodalomtörténeteket, azért követte az irodalmi lapok kritikarovatát, mert a tökéletesség iránti vágyában mintegy „külső" perspektívából is kontrollálni szerette volna saját szépirodalmi tevékenységét, a szövegalkotás fázisait és hatásmechanizmusait. A megértés – imitáció – ráépítés fázisainak feszültségében manifesztálódó Tsúszó-kritikák éppen ezért a költő versről és prózáról kialakított aktuális véleményének kontrollindikátoraként értelmezhetők.

Ebben az esszében terjedelmi okok miatt sajnos nem tudunk foglalkozni Tsúszó Sándor kritikáinak teljes spektrumával, ehhez több önálló monografikus feldolgozás szükségeltetne. Nem tudunk kitérni részletesebben arra sem, hogy az 1920-as években a heideggeri „In-der-Welt-sein" logikáját követve és némiképp félreértelmezve Tsúszó hogyan írt verses kritikákat, sőt ismeretes kritikaeposza (!) is, mint ahogy az 1930-as években írt kritikaregényeire sem térhetünk ki (ez utóbbi műfaji jellegzetességeit Peter Macsovszky, azaz Macsovszky Péter szlovák nyelven írt *Tantalópolis* (2015) című regényében látjuk visszaköszönni). Éppígy terjedelmi okok miatt nem foglalkozhatunk azzal sem, hogy voltak olyan évek, sőt volt évtized (1982–1992), amikor Tsúszó a feminizmus hatására csak és kizárólag nők által írott művekkel foglalkozott, az „écriture féminine" szellemében, sőt évekig csak és kizárólag női néven írta kritikáit, tökéletes női alteregókat hozva létre az olvasott-értelmezett könyvek ideális olvasója számára. Nem, nem foglalkozhatunk kizárólag interpunkciókból álló kritikáival sem, amelyeket varsói évei (1948–1970) alatt kísérletezett ki, sem azzal a technikával, amely által szóról szóra haladva, minden szó helyére rákérdezve, sőt a szavakat és helyüket egymás után minősítve egy tízpontos skálán, tulajdonképpen egy olyan értékelő mechanizmust, kritikai kottát (!) dolgozott ki (1978–1981 táján), amely egy-egy irodalmi alkotást az elejétől a végéig szavanként pontozott és kommentált. És így tovább.

Bennünket sokkal inkább érdekel most az az anekdotagyűjtemény, amely az említett füzetekben elszórva jelent meg, és ha a jövőben valaha sor kerül majd Tsúszó Sándor összes műveinek, sőt Tsúszó műveinek kritikai kiadására, akkor az *Anekdoták* minden bizonnyal megérdemelne egy önálló kötetet. Ebből az is belátható lesz majd, hogy Tsúszó kritikusi pályája korántsem volt konfliktusmentes, sőt – mint azt ő maga meg is fogalmazza – „...az irodalom – benne az önmagában vett szépirodalommal és irodalomkritikával – mindig is a priori a konfliktus terepe. Ott, ahol szövegek verekednek, az emberek között is elcsattan egy-két valódi vagy képzeletbeli pofon." (Tsúszó Sándor, 45. füzet, 1965/1966)

Tsúszó többször visszatér kedvenc anekdotáihoz, újra- és újraértelmezi azokat feljegyzéseiben, naplóiban. Ilyen például az az eset, amikor egyik kritikája után, december közepén telefonon felhívta őt az Alanyi Költő, kikérte magának a kritikát, a kritikában Tsúszó által bírált kifejezéseket, mint például a „világszép szemeim"-et. Az Alanyi Költő ezeket a kifejezéseket iróniának nevezte, amely iróniát Tsúszó (vélhetően korlátolt értelmezői horizontja miatt) nem volt képes felismerni. Ez után többször elismételte, hogy Tsúszó elrontotta a karácsonyát, „elrontottad a karácsonyomat", ismételte meg többször is. Az eset azáltal eredményezett egyre magasabb amplitúdót, hogy a telefonvonal folyton megszakadt, „elrontottad a karácsonyomat", reccs, süket csönd, csörgés, „ott hagytam abba, hogy elrontottad a karácsonyomat", mindez ötször, hatszor, a végén feltételezve, hogy Tsúszó minduntalan leteszi a telefonkagylót. A nyolcadik félbeszakadt mondat után aztán már nem jött hívás, néma maradt a telefon.

A feljegyzésekben többször találkoztunk az Avantgárd Költővel is. Tsúszó éppen Pozsonyba utazott, és a lévai autóbusz-pályaudvaron észrevette az Avantgárd Költőt egy közös ismerősük társaságában. Sajnos, már nem tudta észrevétlenné tenni magát. Amikor kölcsönösen bemutatták őket egymásnak, az Avantgárd Költő örömteli rikkantást hallatott: „Ó, hát Te vagy a Tsúszó Sándor! A Főszerkesztő Úr már értesített, hogy írtál a legújabb kötetemről." Miután Tsúszó óvatosan jelezte, hogy a kritika nem lesz egyértelműen pozitív, az Avantgárd Költő beléfojtotta a szót: „Nem számít, lehet negatív kritika! Az a fő, hogy írjanak az emberről! Nekem nem számít!", és megveregette Tsúszó vállát. Pár hét elteltével, miután az Avantgárd Költő elolvasta a Tsúszó-kritikát, egymás után hívta fel telefonon az ismerőseit, kritikusokat, irodalomtudósokat,

legalább tíz-tizenkettőt azzal, hogy „írjatok Tsúszó ellen!". (Sajnos, minden eredmény nélkül, pedig a Tsúszó-recepciónak minden bizonnyal hasznára vált volna egy ilyen reflexiócunami.) Aztán néhány év elteltével találkoztak egy irodalmi rendezvényen. A WC-ből kifelé menet az Avantgárd Költő odalépett Tsúszóhoz, és azt mondta: „Neked kell lépned! Én meg tudok bocsátani!"

A füzetekben találkozhatunk azzal az esettel is, amikor a megbírált könyv szerkesztője hívta fel Tsúszót, mondván: „Tanulj meg olvasni!" Majd egy későbbi alkalommal hisztériás rohamot kapott Tsúszó okfejtésétől, és így reagált rá: „Tudom, Tsúszókám, hogy ti mindnyájan dilettánsnak gondoltok engem, én belelátok a fejetekbe, látom a gondolataitokat, engem nem vertek át!" Az eset további stációinak ismertetésétől időhiányra hivatkozva most eltekintünk.

Tsúszó a magyar irodalom külföldi fordításaival is többször foglalkozott, számára – mint igazi „transzkulturális kozmonomád"-nak (Ariana Dagnino) – a fordítás a létezés metaforája volt. Az egyik fordításkritikája után a kötet kiadójának vezetője felhívta Tsúszó főnökét, a Párizsi Magyar Kulturális Intézet attaséját, mondván, nem várta volna éppen az intézet alkalmazottjától, hogy „a magyar irodalom rossz hírét kelti" külföldön, és „a saját fészkébe piszkít". Az attasé behívatta Tsúszót, és hosszasan ecsetelte, hogy itt, Franciaországban, a nemzetközi helyzet miatt amúgy is feszült környezetben „mi, írók amúgy is kultúrmissziót töltünk be", és „nem kelthetjük a magyar irodalom rossz hírét", „nem piszkíthatunk a saját fészkünkbe". „Ha egy fordítás annyira rossz, amit én elképzelni sem tudok, de tegyük fel, hogy mégis, akkor egész egyszerűen NE írjunk róla" – tette hozzá az attasé.

Persze Tsúszó naplójában a kritikusi pályafutását kísérő elismerésekre is bőven találhatunk példákat. Így számos alkalommal említi a Tudós Költőt, aki egyszer ezt az üzenetet juttatta el Tsúszóhoz (a levélkét Tsúszó kivágta, és beragasztotta füzetébe): „Ajánlom soraimat Tsúszó Sándornak, a kiváló kritikusnak, aki annyira tökéletesen érti önmagát, mint amely tökéletességgel értelmez irodalmi műveket!"

Tsúszó füzetei mozaikszerűen tárják elénk egy gazdag és végeérhetetlen pálya kavargó irodalmi életének darabkáit: neopozitivista igénnyel írt, idézetekből felépülő részleteket követnek hermeneutikai eszmefuttatások, amelyekben értelmezi az egyes anekdotákat, ezt gyakorta destruálja, új konstrukciókat vázol fel, amelyeket tágabb, hatalomelméleti diskurzusba helyezett, miközben olyan kulcsszavak mentén haladt, amelyek a szellemtörténettől a kritikai növényelméletig terjednek.

Így aztán nem csoda, ha rendkívül bő példatárat találunk arra, milyen elismerő kijelentések szegélyezték-szegélyezik Tsúszó Sándor kritikusi pályáját. A Nagy Irodalomtörténész például saját kezűleg írt levelet küldött Tsúszónak, amelyben azt ecseteli, hogy „Nagy Műved belátásait majd csak a jövő generációi fogják értékelni."A Korszakos Költő egy Tsúszó-szösszenetre, -recenzióra úgy reflektált, hogy „Tsúszókám, Te ha csak rögtönzöl, az is működik!", míg a Tudós Költőnőtől ilyen üzenet áll a 72. füzetben: „Sanyi, ilyen gyönyörűen még sose írtak rólam, köszi!"

Mint írásom elején említettem, ha méltóképpen próbálunk közelíteni Tsúszó Sándor kritikusi pályafutásához, akkor minimum 500 oldalas monográfiát kellene szentelnünk neki, kitérve a Tsúszó-kritikákra és a *Füzetek* anekdotáira egyaránt, valamint a kritikákban elemzett könyvekre, illetve elhelyezve mindezt a korabeli recepció keretei közé, továbbá a kortárs magyar és világirodalom szépirodalmi, irodalomelméleti és irodalomkritikai folyamataiba. Tsúszó fenomenális költői, műfordítói, multimediális és kritikai pályafutása kapcsán azonban arra is utalhatunk, hogy nem tenne jót az életműnek, ha pusztán egyetlen ilyen szempontú monográfia születne meg. Nem! Tsúszó kritikai pályafutásáról legalább hat-hét 500 oldalas monográfia szükséges, hogy

az irodalmi élet különböző pozícióinak perspektívájából táruljon fel e sokszínű és sokhangú életmű gazdagsága. És természetesen legalább tíz-tizenkét 500 oldalas monográfia lenne szükséges a költő Tsúszó Sándor lírai nagyságának, ha nem is a feltérképezéséhez, de minimálisan a megsejtéséhez.

Szerény írásom csak a kezdőlökést kívánta megadni ehhez a „nem megspórolható" feladathoz, remélem, sikerrel. És addig is, amíg az életmű méltó értelmezése várat magára, a 71. füzetből vett idézettel búcsúzunk, amelyet a Nagy Multimediális Teoretikus írt Tsúszóhoz:

„Most jutott el hozzám szerény könyvemről írott alapos méltatásod – köszönöm a neki szánt figyelmet, a szempontgazdagságot, a szakmaiságot, szóval mindent. Ahogy egykor egy nyugdíjba vonuló főiskolai kolléganőm mondta, miután elolvasta az általam írott kitüntetési fölterjesztését: »Olyan szép, hogy nekrológnak is megteszi.«"

MOHÁCSI BALÁZS

VERS AMELYNEK A SZERKESZTŐ KÉRÉSÉRE MEGVÁLTOZTATTAM A CÍMÉT

egyszer meg akartam írni hogy el akartam menni
a fiatal pornósztárok találkozójára de végül
sosem jutottam el vagy sosem jutottam be
aztán a kino is bezárt és most már az fpt is
csak névleg létezik azt hiszem ritkán vagy a tagok külön-külön

egyszer utólag betoldott zárójelben arra gondoltam
meg kellene magyarázni az előző szakaszt hiszen
egyszer egy kritikusnál nem mentek át a pécsi reáliák
na jó igazából több olvasónál sem de ez egy anaforás vers úgyhogy
egyszer arra jutottam guglizzanak rá ahogy én a budapesti dolgokra ha érdekelnek egyáltalán

egyszer vissza akartam lopni egy mondatot
amit a balatonfüredi fordítóház verandáján mondtam
részegen bepötyögte a telefonjába hogy az legyen a 61. mondata
talán a szalagavatótáncunkról talán az amerikai zenekarról beszéltem
chaos chaos az amőba latin neve legalábbis azt hiszem

egyszer egy 000LÓFASZ című fájlba kezdtem el gyűjteni az új verseimet
egyszer elégiát akartam írni iggy popról
egyszer elsírtam magam a joan jettről szóló dokumentumfilmen
egyszer leírtam azt a mondatot hogy a szeretetinkubátorban pénteki nap sütött
fekete angyal amikor rád néztem rózsaszínű fény gyúlt a tarkóm mögött

egyszer az rímelt apámra hogy epe
egyszer nem sokkal később perforált apámban az epe
egyszer egy rossz versben azzal vicceltem hogy nem akarok rosszmájú lenni mint az apám
egyszer nem sokkal később begörcsölt az epém
egyszer azt gondoltam van karma vagy a költészetnek van hatalma

szóval amikor a hétköznapok ihlettelenségéről beszélek
akkor a vegyesfajú társas kifutónkról beszélek
és amikor beszélek a költészetről az élet-
ről beszélek és fordítva amikor beszélek
az életről a költészetről van szó

egyszer azt gondoltam ez egyszerű
avantgárd szemfényvesztés vagyis egyszerű
duma de aztán és ez már nem volt olyan egyszerű
elkezdtem írni és akkor egyszerű-
en *ez* történt bonyolult lenne elmagyarázni el is rontom inkább egy egyszerű
viccel

egyszer kizökkentem a formámból és talán nem is találtam vissza
egyszer azt gondoltam ezt örökké lehetne folytatni
de aztán nem sokkal később azt gondoltam hogy ***ez*** a vers kicsit talán simonmarcis
és nemrég épp azzal utasítottam vissza valakinek a versét hogy túl simonmarcis
aztán egyszer csak úgy döntöttem nem érdekel minden más egyébként is kassákos

egyszer jóval később helyesbíteni akartam
azt mondani hogy billy collins vagy hera lindsay bird
de egyszer csak elfelejtettem és egyébként sem voltam
biztos abban hogy helyes-e utólag betoldani vagy csillagozni kellene inkább kérdőjel
aztán egyszer ismét eszembe jutott és akkor megírtam ezt a szakaszt is

egyszer eltűnődtem ezen-azon és akkor fölháborodtam
hogy vannak 21-edik századi emberek akiknek a derekát ideológiák feszítik
akartam is mondani erről valamit de éppen zuhanyoztam
kivételesen tehát nem a vécén ültem de a fürdőszobában voltam
ám mire kiértem elfelejtettem mi is lehetett volna a magvas üzenet

esetleg annyi hogy
én MOHÁCSI BALÁZS vagyok
és mostanában
a hatos úton járok
hazafelé.

ELJEGYZÉS (2013),
VEGYES TECHNIKA, FÉNYVISSZAVERŐ REFLEXFÓLIA,
JELZŐTÁBLA, 105x76 CM